अस्वीकरण

नेपालीमा अनुवाद गरिएको मामिलाको निर्णय पक्षकारले आफ्नो भाषामा बुझ्नु को लागि मात्र हो। सबै व्यावहारिक र आधिकारिक उद्देश्यका लागि, फैसलाको अंग्रेजी संस्करण नै प्रामाणिक हुनेछ र कार्यान्वयनको उद्देश्यका लागि पनि अंग्रेजी भाषा मै जारी भएको फैसला मान्य हुनेछ।

[२०१९] १७ एस.सी.आर. १०१३
मेसर्स यूनिकॉर्न इंडस्ट्रीज बनाम भारतको संघ र अन्यहरु
(सन् २०१९ को नागरिक अपील नंबर ९२३७) गत डिसेम्बर ६, २०१९
[अरुण मिश्रा, एम. आर. शाह र बी. आर. गवई, जेजे]

केन्द्रीय उत्पाद शुल्क ऐन, १९४४ - वित्त ऐन, २००४ - वित्त ऐन, २००७ - वित्त ऐन, २००१ - उच्च न्यायालयले भन्यो कि शुल्क यानी शिक्षा उपकर, उच्च शिक्षा उपकर र राष्ट्रीय आपदा आकस्मिक शुल्क (एनसीसीडी) छूट अधिसूचनाको हिस्सा हैन - अपिल्कर्ताले एनसीसीडी, शिक्षा उपकर र माध्यमिक तथा उच्च शिक्षा उपकर अन्तःशुल्कको अंश रहेको भन्दै उच्च न्यायालयको निर्णय कानुनी दृष्टिले खराब भएको जिकिर गरे – अपीलमा: हालको मामिलामा गत ०९.०९.२००३ जारी भएको सूचनाले यो स्पष्ट पर्छ कि छूट प्रदान गरिएको थियो ऐन १९४४ को खण्ड ५ए, र सन् १९५७ को ऐन अन्तर्गत अतिरिक्त शुल्कहरू र सन् १९७८ को ऐन अन्तर्गत अन्तःशुल्कको अतिरिक्त शुल्कहरू– वित्त ऐन, २००१ को कुनै सन्दर्भ थिएन जसद्वारा एनसीसीडी लागू गरिएको थियो, र सन् २००४ र २००७ को वित्त ऐनहरू प्रचलनमा थिएनन् - सूचनाले शिक्षा उपकर र माध्यमिक र उच्च शिक्षा उपकरलाई सन् २००४ र २००७ को वित्त ऐनद्वारा अन्तःशुल्कको शुल्कको प्रकृतिमा समावेश गर्ने विचार गर्न सकेन - यस्तो अतिरिक्त शुल्कमा छूट भएको सूचनाको अभावमा शिक्षा उपकर र माध्यमिक र उच्च शिक्षा उपकरको प्रकृति, उनीहरूलाई छूट दिइएको भन्न सकिंदैन - उच्च न्यायालयले मोदी रबर लिमिटेडमा सर्वोच्च न्यायालयको तीन न्यायाधीशहरूको पिठको निर्णयमा सही भरोसा गर्यो, जुन पछि रीटा टेक्सटाइल्स प्राइभेट लिमिटेडमा अर्को तीन-न्यायाधीशले पछ्याए - त्यसैले, उच्च न्यायालयको निर्णय र आदेशलाई कायम रहयो।
अपीललाई खारिज गर्दै, न्यायालयले भन्यो कि:

१. प्रस्तुत मामिला जारी भएको मिति २००३/०९/९ को सूचनाले १९४४ को ऐनको धारा ५ए, १९५७ को ऐन अन्तर्गत थप शुल्क र १९७८ को ऐन अन्तर्गत अन्तःशुल्कको अतिरिक्त शुल्कको सम्बन्धमा छुट दिइएको स्पष्ट गर्दछ। यसमा उल्लिखित ऐनअन्तर्गत मात्र सीमित छुटको व्यवस्था गरेको आधारमा प्रश्न उठेको थियो। आर्थिक ऐन, २००१ को कुनै सन्दर्भ छैन जसद्वारा एनसीसीडी लागू गरिएको थियो, र सन् २००४ र २००७ को वित्त ऐन प्रचलनमा थिएन। उक्त सूचनामा अन्य कर्तव्यपनि समावेश हुनुपर्ने भन्दै प्रश्न उठाइएको थियो। यस सूचनाले सन् २००४ र २००७ को वित्त ऐनद्वारा लागू गरिएको शिक्षा उपकर र माध्यमिक र उच्च शिक्षा उपकरलाई अन्तःशुल्कको शुल्कको प्रकृतिमा समावेश गर्ने विचार गर्न सकेन। एनसीसीडी, शिक्षा उपकर र माध्यमिक र उच्च शिक्षा उपकरमा शुल्क अतिरिक्त अन्तःशुल्कको प्रकृतिमा छ र यसको मतलब यो होइन कि गत ९.९.२००३ को छूट अधिसूचनाले विशेष गरी जब वित्त ऐन, २००१ अन्तर्गत जारी गरिएको अधिसूचनाको कुनै सन्दर्भ छैन। सन् २००४ को ऐनको धारा ९१ र सन् २००७ को ऐनको धारा १२६ बमोजिम पछि लागू गरिएको सान्दर्भिक समयमा उपकरसम्बन्धी छुट दिने प्रश्नै उठेन। सन् १९४४ को ऐन र यस अन्तर्गत बनेका नियमहरूको प्रावधानहरू फिर्ताको लागि लागू हुनेछ, र छूट केवल एनसीसीडी, शिक्षा उपकर, माध्यमिक र उच्च शिक्षा उपकरलाई छुट दिने शक्तिको स्रोतको सन्दर्भ मात्र हो। विद्युतको उक्त स्रोत अन्तर्गत छुट प्रदान गर्न सूचना जारी गर्नु पर्नेछ। शिक्षा उपकर र माध्यमिक र उच्च शिक्षा उपकरको प्रकृतिमा यस्ता अतिरिक्त कर्तव्यहरूमा छूट दिने सूचनाको अभावमा उनीहरूलाई छुट दिइएको भन्न सकिंदैन। मोदी रबर लिमिटेडमा यस न्यायालयको तीन न्यायाधीशहरूको पिठको निर्णयमा उच्च न्यायालयले सही भरोसा गरेको थियो, जसको पछि रीता टेक्सटाइल्स प्राइभेट लिमिटेडमा यस न्यायालयको अर्को तीन न्यायाधीशहरूको पिठ भएको छ। [अनुच्छेद ४०] [१०४५-एच; १०४६-ए-ई]

२. भन्सार अधिकृतमध्ये कुनै एकले गरेको व्यवस्थाको व्याख्याको आधारमा जारी गरिएको सन् २००४ सालको

परिपत्रको कुनै लाभ छैन किनभने त्यस्तो परिपत्रको कुनै कानूनी बल छैन र न्यायालयलाई बाध्यकारी भन्न सकिंदैन। त्यसैगरी, केन्द्रीय अन्तःशुल्क तथा भन्सार बोर्डले सन् २०११ मा जारी गरेको परिपत्र सेवा करसँग सम्बन्धित र कानूनको कुनै बल नभएको र न्यायालयद्वारा प्रावधानहरूको व्याख्याको सम्बन्धमा बाध्यकारी भन्न नमिल्ने हुँदा कुनै फाइदा छैन। एसआरडी न्युट्रिएन्ट्स प्राइभेट लिमिटेडमा शून्य अन्तःशुल्क लगाइएको कारण, जस्तै, अतिरिक्त शुल्क लिन सकिंदैन, अतिरिक्त शुल्क पनि उत्तिकै अस्वीकार्य छ किनकि अतिरिक्त शुल्क जहिले पनि निर्धारण गर्न सकिन्छ र कुनै विशेष अन्तःशुल्ककको सम्बन्धमा दिइएको छूट मात्र, यसको आधारमा अर्को शुल्क निर्धारणको मार्गमा आउन सक्दैन। प्रस्तावमा एनसीसीडी, शिक्षा उपकर, माध्यमिक र उच्च शिक्षा उपकर अन्तर्गत तिर्नुपर्ने अतिरिक्त शुल्कहरूको गणना गर्न कुनै कठिनाई नभएकाले एक प्रकारको शुल्क छुट दिइएको छ, अन्य प्रकारका कर्तव्यहरू स्वतः पतन हुन्छन् भन्ने कुरा स्वीकार गर्न नसकिने आग्रह गरिएको छ। यसबाहेक, वैधानिक अधिसूचनाले विशेष गरी छूट दिइएको शुल्कलाई समेट्नु पर्दछ। जब कुनै विशेष प्रकारको शुल्क छुट दिइन्छ, तब फरक प्रयोजनका लागि विभिन्न कानूनले लगाएको अन्य प्रकारका शुल्क वा उपकरलाई छुट दिइएको भन्न सकिंदैन। [अनुच्छेद ४१] [१०४६-एफ-एच; १०४७-एबी]

रिपोर्ट गर्न सकिने

भारतको सर्वोच्च अदालत

देवानी अपीलीय क्षेत्राधिकार

सन् २०१९ को देवानी अपील संख्या ९२३७

[सन् २०१२ को एस.एल.पी. (देवानी) नं. २१६२२ बाट उत्पन्न]

मेसर्स यूनिकॉर्न इंडस्ट्रीज ... अपीलकर्ता

बनाम

भारतको संघ र अन्यहरु ... उत्तरदाताहरू

संग

२०१९ को देवानी अपील संख्या ९२३८

[२०१२ को एस.एल.पी. (देवानी) नं. २८९६६ बाट उत्पन्न]

निर्णय

अरुण मिश्रा, जे.

१. अनुमति प्रदान गरिएकोछ।

२. अपीलमा समावेश प्रश्न शिक्षा उपकर, उच्च शिक्षा उपकर, र राष्ट्रिय विपत्ति आकस्मिक शुल्क (एनसीसीडी) को शुल्कको सम्बन्धमा छ। यी अपीलहरू सामान्य निर्णयबाट उत्पन्न भएका हुन्। उच्च अदालतले भनेको छ कि प्रश्नमा कर्तव्यहरू छूट अधिसूचनाको भाग होइन। रिट याचिकाहरु खारेज भएका हुन्। यसैले, यी

अपीलहरूलाई प्राथमिकता दिइएको छ।

३. भारत सरकारले उत्तर पूर्वी क्षेत्रमा औद्योगिक विकासलाई बढावा दिनको लागि, गत २४.१२.१९९७ को कार्यालय ज्ञापन द्वारा घोषित गरेको थियो कि, उत्तर पूर्वी क्षेत्रमा अवस्थित नयाँ औद्योगिक एकाइहरूलाई उत्पादन सुरु भएको मितिदेखि १० वर्षको अवधिको लागि करबाट पूर्ण छूट र पर्याप्त विस्तार सहित विशिष्ट वित्तीय प्रोत्साहनहरू प्रदान गरेको थियो। सिक्किम सरकारले गत १७.२.२००३ को अधिसूचना द्वारा नयाँ औद्योगिक नीति अधिसूचित गरेको थियो जसमा उत्तर पूर्वी क्षेत्रका उद्योगहरूलाई उपलब्ध सबै वित्तीय प्रोत्साहनहरू सिक्किम राज्यमा स्थापित एकाइहरूलाई उपलब्ध गराइनेछ।

४. केन्द्र सरकारले गत ९.९.२००३ मा एउटा अधिसूचना जारी गरेको थियो, जसमा सूचनामा निर्दिष्ट वस्तुहरूको लागि अन्तःशुल्कको शुल्क भुक्तानीबाट छूट प्रदान गरेको थियो र सिक्किम राज्यभित्र औद्योगिक विकास केन्द्र वा अन्य निर्दिष्ट क्षेत्रहरूमा अवस्थित एक इकाईबाट निकासी गरिएको थियो। त्यो सूचना अनुसार, तोकिएका वस्तुहरुको उत्पादकले आफ्नो एकाइबाट निकासी भएको वस्तुहरुमा अन्तःशुल्क तिर्नुपर्ने व्यवस्था थियो। उत्पादकले पहिले अन्तिम उत्पादनहरूमा

शुल्क दायित्व निर्वहनको लागि सेनभ्याट क्रेडिट प्रयोग गर्नुपर्दछ, र बाँकी शुल्कको रकम व्यक्तिगत लेजर खाता (पीएलए) वा चालू खाता मार्फत भुक्तान गर्नुपर्थ्यो, अर्थात्, नगदमा। यसैले, छूट योजना अन्तिम उत्पादनमा दायित्व निर्वहन गर्न र त्यसपछि नगदमा भुक्तान गरिएको कर्तव्यहरूको फिर्ता वा पुन: प्राप्त गर्न दावी वा लाभ उठाउन को लागी थियो।

५. युनिकर्न इन्डस्ट्रिजले सन् २००६ मा 'भारतीय माउथ फ्रेसनर' उत्पादनका लागि एक इकाइ स्थापना गरेको थियो, जुन केन्द्रीय अन्तःशुल्क शुल्क ऐन, १९८५ को पहिलो अनुसूचीको अध्याय २१ अन्तर्गत समावेश गरिएको थियो। यह केंद्रीय उत्पाद शुल्क ऐनको तहत पंजीकृत भएको थियो। जून २००६ मा, अपीलकर्ताले यसको उत्पादन सुरु गरेको थियो।

६. अपीलकर्ताले प्रस्तुत गरेको छ कि भारतीय मुख फ्रेसनर निर्मितताको समय निम्न अन्तःशुल्कहरू विभिन्न नाम/नामकरण र दरहरूमा बरामद गरिएको थियो र अपीलकर्ताद्वारा निकासी गरिएको थियो:

क. आधारभूत अन्तःशुल्क @ ३७.५% मूल्य अनुसार;

ख. राष्ट्रीय आपदा आकस्मिक शुल्क (एनसीसीडी) @ २३% मूल्य अनुसार (वित्त ऐन, २००१ को धारा १३६ को तहत);

ग. अतिरिक्त अन्तःशुल्क (पान मसाला र तंबाकू उत्पादनहरू) @ ५.५% मूल्य अनुसार (वित्त ऐन, २००५ को धारा ८५ अन्तर्गत); र

घ. शिक्षा उपकर @ २% मूल्य अनुसार (वित्त ऐन, २००४ को धारा ९१ अन्तर्गत) कुल ६८% मूल्य अनुसार।

७. अधिसूचना न. ७१/२००३-सीइ मिति ९.९.२००३ अनुसार, याचिकाकर्ताले अन्तःशुल्कको माथि उल्लेखित शुल्क फिर्ता पाउने अधिकार पाएको थियो। प्रतिवादीहरूले लाभ विस्तार गरे र माथि उल्लिखित अधिसूचना अनुसार अपीलकर्तालाई फिर्ता प्रदान गरेका थिए। आबकारी अधिकारीहरूले निश्चित महिनाको लागि अन्तःशुल्कको पुनः उपयोगको प्रमाणपत्र जारी गर्ने गर्दथे। अपीलकर्ताले अन्तःशुल्कको रकम पुनः क्रेडिट गर्ने गर्दथे।

८. केन्द्रीय अन्तःशुल्कका डेपुटी कमिस्नरले गत २.१.२००७ को कारण बताउ सूचना जारी गरे, जसमा अपीलकर्तालाई जुलाई, २००६ देखि डिसेम्बर, २००६ को अवधिको एनसीसीडीको रकम फिर्ता गर्न आवश्यक थियो, यस आधारमा कि सिक्किम राज्यमा अवस्थित एकाइहरूको लागि अधिसूचना अन्तर्गत छूट स्वीकार्य थिएन। गत २.१.२००७ को माथि उल्लिखित पत्राचार खारेज गरिपाऊँ भनी अपिल्कर्ताले उच्च अदालतमा रिट

याचिका दायर गरेको थियो। उच्च अदालतले उक्त पत्राचारलाई कारण देखाउने स्वतन्त्रताका साथ यसलेइ निरुपण गर्यो। अपीलकर्ताले आफ्नो जवाब दाखिल गरे। गत ४.७.२००७ मा, कमिश्नर, केन्द्रीय अन्तःशुल्कले कारण देखाउ सूचना जारी गरी जवाफमा उल्लेख गरिएका आधारहरू दिगो नभएको भनी पेश गरियो। अपीलकर्तालाई ब्याज र जरिवाना सहित केन्द्रीय अन्तःशुल्क ऐनको धारा ११-क अन्तर्गत रकम किन असुल नगर्नु भनेर कारण देखाउन भनिएको थियो।

९. अधिसूचना न. ७१/२००३-सीइ गत २५.४.२००७ मा अधिसूचना न. २१/२००७ द्वारा परिमार्जन गरियो, पान मसाला बाहेक जुन अधिसूचनाको दायराबाट ट्यारिफको अध्याय XXI अन्तर्गत पर्दछ। यस प्रकार, पान मसालामा छूट सूचना न. २१/२००७ दिनांक २५.४.२००७ द्वारा समाप्त भयो, जसलाई २००७ को अलग रिट याचिका संख्या २२ को माध्यम द्वारा चुनौती दिइएको थियो। उच्च अदालतले मिति ११.५.२०१२ को फैसला र आदेशद्वारा सन् २००७ को रिट याचिका (सी) नं.२२ लाई अनुमति दिएको थियो र अपीलकर्ताले व्यावसायिक उत्पादन सुरु भएको मिति देखि १० वर्ष, अर्थात् २७.६.२००६ सम्म पान मसालाको उत्पादनमा अन्तःशुल्क भुक्तानीबाट छुट पाउने हकदार भएको ठहर गरेको छ।

१०. अपीलकर्ताले प्रस्तुत गरे कि अतिरिक्त अन्तःशुल्क र शिक्षा उपकर फिर्ताको लागि १४ अलग-अलग दावीहरू दायर गरिएको थियो किनभने यी शुल्कहरू पनि अन्तःशुल्कको शुल्क हरू हुन्, जसको लागि दस वर्षको लागि छूट प्रदान गरिएको थियो। सन् २००७ को रिट याचिका (सी) नं. २४ गान्तोकमा सिक्किमको उच्च न्यायालय को समक्ष अधिसूचना संख्या ७१/२००३-सीई लाई रद्द गर्नु को लागि दायर गरिएको थियो, अधिसूचनाको परिच्छेद १ मा उल्लिखित "उक्त कुनै पनि ऐन अन्तर्गत" छुटलाई सीमित गर्न। एनसीसीडी, अतिरिक्त उत्पाद शुल्क (पान मसाला) र शिक्षा उपकरको लागि छूट अधिसूचना लागू गर्नको लागि प्रार्थना गरिएको थियो र अधिसूचना नं.७१/२००३ सीई भारत संघ (उत्तरदाता नं.१) र सिक्किम राज्य (उत्तरदाता नं.४) द्वारा घोषित औद्योगिक नीति निर्णयको प्रतिकूल थियो। अपीलकर्ताले दाबी गरे कि अन्तःशुल्क छूटमा भारतमा उत्पादित वस्तुहरूमा लगाइने र संकलन गरिएको अन्तःशुल्कको प्रकृतिमा सबै करहरू समावेश हुनेछन्।

११. गत २७.३.२००८ र १०.६.२००८ को अधिसूचनाहरू द्वारा, सेनव्याट क्रेडिटको लाभ फिर्ता लिइएको थियो। अपीलकर्ताले सन् २००८ को रिट याचिका (ग) नम्बर ११ मार्फत उक्त अधिसूचनालाई चुनौती दिएका थिए। गत १५.११.२०१० को निर्णय र आदेश मार्फत उक्त निवेदनलाई अनुमति दिन उच्च अदालत खुसी भएका थिए।

१२. अक्षय इस्पात र फेरो एलोयज प्राइभेट लिमिटेड, फेरो सिलिकनको निर्माता, एक अन्तःशुल्क करको अधीनमा पर्ने वस्तुले अर्को अपील दायर गरेको छ। यसले गत ११.३.२००४ मा केन्द्रीय अन्तःशुल्क नियमहरु २००२ अन्तर्गत स्थायी दर्ता प्राप्त गरेको थियो। भारत सरकारले वित्त ऐन, २००४ को धारा ९१ को अध्याय VI अन्तर्गत शिक्षा उपकर लागू गरेको थियो। अपीलकर्ताले अगस्त २००४ देखि मार्च २००६ को अवधिको लागि शिक्षा उपकरको लाभ दावी गरेनन्। त्यसपछि, यसले १.४.२००६ देखि लागू हुने गरी शिक्षा उपकरको पुनरावृत्ति लिन थाल्यो। गत १२.९.२००६ मा, अधीक्षक, केन्द्रीय अन्तःशुल्कले अपीलकर्तालाई अगस्ट, २००६ को लागि ब्याज र जरिवाना सहित शिक्षा उपकर तिर्न निर्देशनको पत्र पठायो। याचिकाकर्ताले जवाफ पेश गरेका थिए। तत्पश्चात् अगस्त, २००६ र सेप्टेम्बर, २००६ को शिक्षा उपकर को भुक्तान मा चूक को

बारे मा अपीलकर्ता को कारण बताउनु सुचना मिति ३१.१०.२००६ मा जारी गरियो र वित्त ऐन, २००४ को धारा ९१(३) को तहत उल्लंघन को लागि कार्यवाही शुरू गरियो। अपीलकर्ताले जवाफ पठाए; यद्यपि, ६.१२.२००६ मा अर्को कारण देखाउनुहोस् सुचना जारी गरियो। गत १९.१२.२००६ मा अपिल्कर्ताले अगस्त, २००४ देखि मार्च, २००६ सम्मको अवधिको लागि शिक्षा उपकर को पुनर्भुगतान को दावी गरे। गत मार्च २००७ मा, भारत सरकारले वित्त ऐन, २००७ को धारा १२६ अन्तर्गत माध्यमिक र उच्च शिक्षा उपकर लागू गर्यो। वित्त ऐन, २००७ को धारा १२८(१) ले उक्त उपकरको गणना कसरी गर्ने भन्ने कुरा उल्लेख गरेको थियो। उत्तरदाताहरूले थप सूचना जारी गरेर शिक्षा उपकर र माध्यमिक र उच्च शिक्षा उपकर जारी गर्न माग गरे। याचिकाकर्ताले उच्च अदालतमा रिट दायर गरेका थिए। उक्त आरोपित फैसलाबाट, उक्तलाई खारेज गरिएको थियो। उच्च अदालतले सन् २००७ को रिट याचिका (सी) नं.२४ र एनसीसीडी र शिक्षा उपकर, माध्यमिक र उच्च शिक्षा उपकर सम्बन्धी अर्को रिट याचिका खारेज गरेको थियो र उनीहरूलाई छूट अधिसूचना नं. ७१/२००३-सीई अन्तर्गत समावेश नगरिएको र अपीलकर्ताले अवैध रूपमा यसको सम्बन्धमा छूटको लाभ उठाएको ठहर गरेको थियो। रिट याचिकाहरु खारेज भएकोमा चित्त नबुझेकाले अपीलहरुलाई प्राथमिकता दिइएको छ।

१३. अपीलकर्ताको तर्फबाट उपस्थित विद्वान अधिवक्ताले प्रस्तुत गरे कि एनसीसीडी, शिक्षा उपकर, र माध्यमिक र उच्च शिक्षा उपकर अन्तःशुल्कको भाग हो। तसर्थ, उच्च अदालतको निर्णय कानून मुताबिक खराब छ। एसआरडी न्यूट्रिएन्ट्स प्राइभेट लिमिटेड बनाम केन्द्रिय अन्तःशुल्क, गुवाहाटी, (२०१८) १ एससीसी १०५ र यस अदालतको निर्णय बजाज अटो लिमिटेड बनाम भारतको संग र अन्यहरु, २०१९ एससीसी अनलाईन एससी ४२१, जुन गत २७.३.२०१९ को फैसलामा निर्भरता राखिएको छ। शिक्षा उपकर वित्त ऐन, २००४ को धाराहरु ९१ र ९३ र वित्त ऐन, २००७ द्वारा उच्च शिक्षा उपकर लगाइएको र वित्त ऐन, २००१ को धारा १३६ बमोजिम एनसीसीडी लगाइएको भनि पेश गरिएको छ। यो अन्तःशुल्कको एउटा शुल्कको प्रकृति मा छ र केन्द्रीय अन्तःशुल्क ऐन, १९४४ ('१९४४ को ऐन') को तहत शुल्क गर्नको लागी उत्पाद शुल्कको कुनै पनि अन्य शुल्कको अतिरिक्त छ। साथै, सन् १९४४ को ऐन र सो अन्तर्गत बनेको नियमहरुका प्रावधानहरू फिर्ता, कर्तव्यहरूबाट छुट र जरिवाना लगाउने सम्बन्धमा, जहाँसम्म सम्भव छ, प्रश्नमा उल्लिखित कर्तव्यहरूको सम्बन्धमा लागू हुनेछ। गत १०.८.२००४ र ८.४.२०११ को परिपत्रहरूमा पनि निर्भरता राखिएको छ, जुन केन्द्रीय अन्तःशुल्क र सीमा शुल्क परिषदद्वारा शिक्षा उपकर र माध्यमिक र उच्च शिक्षा उपकरको विषयमा जारी गरिएको थियो।

१४. उत्तर्दताहरुको तर्फबाट उपस्थित विद्वान अधिवक्ताले उच्च अदालतको निर्णय उपयुक्त भएको र हस्तक्षेपको कुनै मुद्दा नभएको जिकिर गरेका छन्। गत ९.९.२००३ को अन्तःशुल्क को भुगतान बाट प्रदान गरिएको छूट को लाभ गत २५.४.२००७ को अधिसूचना द्वारा फिर्ता लिइएको थियो। चुरोट, सिगार, गुट्खा तथा सुर्तीजन्य पदार्थलाई अन्तःशुल्क छुटको लाभबाट वञ्चित गरिएको थियो। गत २५.४.२००७ को अधिसूचना उच्च न्यायालय द्वारा रद्द गरीदिएको छ। उच्च अदालतको निर्णयलाई यस अदालतले भारतको संघ बनमा युनिकर्न इन्डस्ट्रिज (२०१९ को देवानी अपील नं. ७४३२) मा उल्टाएको छ, जसको गत १९.९.२०१९ मा निर्णय गरिएको छ। त्यसबाहेक, जब छूट अधिसूचनाहरू जारी गरियो, एनसीसीडी, शिक्षा उपकर र माध्यमिक र उच्च शिक्षा उपकर पनि लगाइएको थिएन, त्यसैले, यो भन्न सकिदैन कि तिनीहरू छूट अधिसूचना अन्तर्गत ढाकिएका थिए। माथि वर्णन गरिएको शुल्क छुट्टै कानूनद्वारा लगाइएको थियो, जुन छूट अधिसूचना अन्तर्गत ढाकिएको थिएन। यो अन्तःशुल्कको प्रकृतिमा लगाइएको अतिरिक्त शुल्क थियो। उनीहरूलाई छुट को अधिसूचना अन्तर्गत समावेश गरिएको थिएन। तसर्थ, उच्च अदालतले याचिकाकर्ताले दायर गरेको रिट याचिका खारेज गरेको सहि हो। तसर्थ, हस्तक्षेपको लागि कुनै मामिला बनाइएको छैन।

१५. यो विवादित छैन कि भारत सरकारले उद्योग मन्त्रालय, औद्योगिक नीति र पदोन्नति विभागको कार्यालय ज्ञापन द्वारा गत २४.१२.१९९७ मा उत्तर पूर्वी क्षेत्रमा नयाँ औद्योगिक नीति र छूटको बारेमा नीतिगत निर्णय गरेको थियो। विकास केन्द्रहरु र आईआईडीसीहरुलाई आगामी १० वर्षका लागि पूर्ण करमुक्त क्षेत्रमा रूपान्तरण गर्ने निर्णय गरिएको थियो। यी क्षेत्रहरूमा सबै औद्योगिक गतिविधिहरू उत्पादन सुरु भएको १० वर्षसम्म आयकर र अन्तःशुल्कबाट मुक्त हुनेछन्।

१६. उक्त अधिसूचनाको लाभ सिक्किम राज्यमा गत १७.२.२००३ को अधिसूचना द्वारा विस्तार गरिएको थियो। नयाँ र विद्यमान औद्योगिक एकाइहरूलाई निम्न लाभहरू विस्तार गरियो:

> "i) केन्द्र सरकारद्वारा अधिसूचित विकास केन्द्रहरु, औद्योगिक पूर्वाधार विकास केन्द्रहरु (आईआईडीसीहरु) र औद्योगिक क्षेत्र, निर्यात प्रशोधन क्षेत्र, खाद्य पार्क, आईटी पार्क आदिहरु जस्ता अन्य स्थानहरूमा स्थापित नयाँ औद्योगिक एकाइहरू र विद्यमान औद्योगिक एकाइहरूले परिभाषित गरे अनुसार उनीहरूको पर्याप्त विस्तारमा व्यावसायिक उत्पादन सुरु भएको मितिदेखि १० वर्षको अवधिको लागि १००% (शतप्रतिशत) आयकर र अन्तःशुल्क छूटको हकदार हुनेछन्। परिशिष्ट II मा उल्लिखित थ्रस्ट सेक्टर उद्योगहरू सम्पूर्ण सिक्किम राज्यमा क्षेत्र प्रतिबन्ध बिना समान छूटको हकदार छन्।"

१७. सरकारले १० वर्षसम्म शतप्रतिशत आयकर र अन्तःशुल्क छुट दिने निर्णय गरेको थियो। नीतिगत निर्णय अनुसार अधिसूचना न. ७१/२००३ गत ९.९.२००३ मा केन्द्रीय सरकार द्वारा जारी गरिएको थियो जुन १९४४ को ऐनको धारा ५क(१) द्वारा प्राप्त शक्तिहरुको प्रयोगमा अतिरिक्त अन्तःशुल्कको धारा ३(३) को साथ पढिएको थियो (महत्व विशेष सामानहरु) ऐन, १९५७ ('सन् १९५७ को ऐन') र अन्तःशुल्क (कपडा र वस्त्र लेख) ऐन, १९७८ ('१९७८ को ऐन') को धारा ३(३), सिक्किम राज्यको अनुलग्नक १ मा निर्दिष्ट वस्तुहरू बाहेक केन्द्रीय अन्तःशुल्क शुल्क ऐन, १९८५ को पहिलो अनुसूची र दोस्रो अनुसूचीमा निर्दिष्ट गरिएका छूट प्राप्त वस्तुहरू। उक्त ऐनको कुनै पनि अन्तर्गत लाग्ने अन्तःशुल्क वा अन्तःशुल्कको अतिरिक्त शुल्क को भुक्तानीबाट छूट, यथास्थिति, कुनै पनि ऐन अन्तर्गत लागू हुनेछ। सान्दर्भिक भाग यस अन्तर्गत निकालिएको छ:

> "**अधिसूचना संख्या ७१/२००३ - केंद्रीय अन्तःशुल्क**
> केन्द्रीय अन्तःशुल्क ऐन, १९४४ (१९४४ को १) को धारा ५क को उपधारा (१) द्वारा प्रदत्त अधिकारहरूको प्रयोग गर्दै, अन्तःशुल्कको अतिरिक्त शुल्कहरु (विशेष महत्वका वस्तुहरू) ऐन, १९५७ (१९५७ को ५८) को धारा ३ को उपधारा (३) र अन्तःशुल्क (वस्त्र र वस्त्र लेखहरू) ऐनको धारा ३ को उपधारा (३) सँग पठित, १९७८ (१९७८ को ४०), केन्द्रीय सरकारले, सार्वजनिक हितमा यो आवश्यक छ भन्ने कुरामा सन्तुष्ट हुँदै, केन्द्रीय उत्पाद शुल्क ऐन, १९८५ (१९८६ को ५) को पहिलो अनुसूची र दोस्रो अनुसूचीमा निर्दिष्ट वस्तुहरूलाई छुट दिएको छ, अनुलग्नक १ मा उल्लिखित वस्तुहरू बाहेक, र औद्योगिक विकास केन्द्र वा औद्योगिक पूर्वाधार विकास केन्द्र वा

निर्यात प्रवद्र्धन औद्योगिक पार्क वा औद्योगिक क्षेत्र वा औद्योगिक क्षेत्र वा वाणिज्यिक क्षेत्र वा योजना क्षेत्रमा अवस्थित एकाइबाट, जस्तै मामिला अनुसार, सिक्किम राज्यमा, अनुलग्नक - II मा निर्दिष्ट गरिएको छ अन्तःशुल्क वा अन्तःशुल्कको अतिरिक्त शुल्कबाट, यथास्थितिमा, उक्त मालवस्तुको निर्माताले तिरेको शुल्कको रकम बराबरको कुनै पनि ऐन अन्तर्गत लागू हुने गरी, सेनभ्याट क्रेडिट नियमहरु, २००२ अन्तर्गत सेनभ्याट क्रेडिटको उपयोगद्वारा भुक्तान गरिएको शुल्कको रकम बाहेक।"

(जोर दिएको)

१८. वित्त ऐन, २००१ को धारा १३६ ले एनसीसीडी लागू गर्ने प्रावधान गर्दछ। धारा १३६ यहाँ तल निकालिएको छः

"१३६. राष्ट्रीय आपदा आकस्मिक शुल्क।- (१) सातौँ अनुसूचीमा निर्दिष्ट मालवस्तुहरुको मामिलामा, निर्माण गरिएको वा उत्पादित वस्तु भएकोले, सो अनुसूचीमा तोकिए बमोजिमको दरमा राष्ट्रिय विपद् आकस्मिक शुल्क (यसपछि राष्ट्रिय विपत्ति शुल्क भनिने) अन्तःशुल्क को अधिभार द्वारा सङ्घको प्रयोजनको लागि लाग्ने र सङ्कलन गरिनेछ।

२. सातौं अनुसूचीमा निर्दिष्ट वस्तुहरूमा लाग्ने राष्ट्रिय विपत्ति शुल्क केन्द्रीय अन्तःशुल्क ऐन, १९४४ (१९४४ को १) वा हाल लागू रहेको अन्य कुनै कानून अन्तर्गत त्यस्तो वस्तुहरुमा लाग्ने अन्तःशुल्कको अन्य शुल्कको अतिरिक्त हुनेछ।

३. केन्द्रीय अन्तःशुल्क ऐन, १९४४ (१९४४ को १) र यस अन्तर्गत बनेका नियमहरू, जसमा फिर्ता र शुल्कहरूबाट छुट र जरिवाना लगाउने सम्बन्धी प्रावधानहरू, जहाँसम्म हुन सक्छ, सातौं अनुसूचीमा निर्दिष्ट वस्तुहरूको सम्बन्धमा यस धारा अन्तर्गत लाग्ने राष्ट्रिय विपत्ति शुल्कको कर र संकलनको सम्बन्धमा लागू गरिएको त्यस्तो ऐन वा सो नियमहरु बमोजिम त्यस्तो मालवस्तुहरुमा अन्तःशुल्क लगाइने र संकलनको सम्बन्धमा लागू

हुने गरी, यथास्थितिमा।"

(जोर दिएको)

१९. शिक्षा उपकर वित्त ऐन, २००४ अन्तर्गत जारी भएको मिति १०.९.२००४ को अधिसूचना मार्फत लगाइएको थियो। धाराहरु ९१ र ९३ यस अन्तर्गत निकालिएका छन्:

"९१. शिक्षा उपकर- (१) धारा २ को उप धारा (११) को प्रावधानहरुमा प्रतिकूल असर नपर्ने गरी यस परिच्छेदको व्यवस्था बमोजिम सङ्घको प्रयोजनको लागि अधिभारको रूपमा, शिक्षा उपकर भनिने उपकर, सर्वसुलभ गुणस्तरीय आधारभूत शिक्षा प्रदान गर्ने र वित्त पोषण गर्ने सरकारको प्रतिबद्धता पूरा गर्न लाग्नेछ।

(२) केन्द्रीय सरकारले यस सम्बन्धमा संसदद्वारा कानून यथोचित विनियोजन गरिसकेपछि धारा २ र यस परिच्छेदको उपधारा (११) बमोजिम लगाइएको शिक्षा उपकरको रकम उपधारा (१) मा उल्लिखित प्रयोजनहरुका लागि आवश्यक ठानेमा प्रयोग गर्न सक्नेछ।

***

९३. अन्तःशुल्क सामानहरुमा शिक्षा उपकर- (१) केन्द्रीय अन्तःशुल्क शुल्क ऐन, १९८५ (१९८६ को ५) को प्रथम अनुसूचीमा निर्दिष्ट वस्तुहरूको हकमा धारा ८१ बमोजिम लगाइने शिक्षा उपकर, उत्पादन वा उत्पादन भएको सामानहरुको हकमा दुई प्रतिशतको दरले अन्तःशुल्क लाग्नेछ (यस धारामा निकासी योग्य वस्तुहरूमा शिक्षा उपकर भनिने) केन्द्रीय अन्तःशुल्क ऐन, १९४४ (१९४४ को १) वा तत्काल लागू अन्य कुनै कानून अन्तर्गत केन्द्रीय सरकारद्वारा वित्त मन्त्रालय (राजस्व विभाग) मा लगाइने र सङ्कलन गरिने अन्तःशुल्कका सबै शुल्कहरू (अन्तःशुल्कको विशेष शुल्क वा अन्तःशुल्कको कुनै अन्य शुल्क सहित तर अन्तःशुल्क वस्तुहरूमा शिक्षा उपकर बाहेक) को कुल योगमा गणना गरिएको छ।

(२) केन्द्रीय अन्तःशुल्क ऐन, १९४४ (१९४४ को १) वा हाल लागू अन्य कुनै कानून अन्तर्गत त्यस्ता वस्तुहरूमा लाग्ने अन्तःशुल्कको अन्य शुल्कको अतिरिक्त अन्तःशुल्क वस्तुहरूमा शिक्षा उपकर लगाईनेछ।

(३) केन्द्रीय अन्तःशुल्क ऐन, १९४४ (१९४४ को १) र यस अन्तर्गत बनेका नियमहरू, जसमा करहरूबाट फिर्ता र छुट र जरिवाना लगाउने सम्बन्धी प्रावधानहरू, जहाँसम्म सम्भव छ, केन्द्रीय अन्तःशुल्क ऐन, १९४४, वा नियमहरू, जस्तो कि मामला अनुसार हुन सक्छ अन्तर्गत त्यस्ता वस्तुहरूमा अन्तःशुल्कको शुल्क र संकलनको सम्बन्धमा लागू हुने गरी अन्तःशुल्क योग्य वस्तुहरूमा शिक्षा उपकरको कर लगाउने र संकलनको सम्बन्धमा लागू हुनेछ।"

(जोर दिएको)

२०. केन्द्र सरकारले वित्त ऐन, २००७ को धाराहरु १२६ र १२८ अन्तर्गत कुल अन्तःशुल्कको १ प्रतिशतको दरले माध्यमिक र उच्च शिक्षा उपकर लागू गरेको छ, जुन यस अन्तर्गत पुन: प्रस्तुत गरिएको छ:

"१२६.(१) धारा २ को उपधारा (१२) को व्यवस्थाहरुमा प्रतिकूल असर नपर्ने गरी कर लगाउने र संकलन गर्ने, यस परिच्छेदको व्यवस्था बमोजिम संघको प्रयोजनको लागि अधिभारको रुपमा, माध्यमिक र उच्च शिक्षा प्रदान गर्न र वित्त पोषण गर्न सरकारको प्रतिबद्धता पूरा गर्न माध्यमिक र उच्च शिक्षा उपकर भनिन्छ।

(२) केन्द्रीय सरकारले यस सम्बन्धमा संसद कानूनद्वारा यथोचित विनियोजन गरिसकेपछि धारा २ र यस परिच्छेदको उपधारा (१२) बमोजिम लगाइने माध्यमिक तथा उच्च शिक्षा उपकरको रकम

उपधारा (१) मा उल्लिखित प्रयोजनहरुका लागि आवश्यक ठानेको प्रयोजनका लागि प्रयोग गर्न सक्नेछ।

XXXXXX XXXXXX XXXXXX XXXXXX

१२८. (१) धारा १२६ अन्तर्गत लगाइएको माध्यमिक र उच्च शिक्षा उपकर, केन्द्रीय अन्तःशुल्क शुल्क ऐन, १९८५ को प्रथम अनुसूचीमा निर्दिष्ट वस्तुहरू, उत्पादित वा उत्पादित वस्तुहरूको हकमा एक प्रतिशतको दरले अन्तःशुल्कको शुल्क (यस धारामा अन्तःशुल्क योग्य वस्तुहरूमा माध्यमिक र उच्च शिक्षा उपकरको रूपमा उल्लेख गरिएको छ), अन्तःशुल्कको सबै शुल्कहरूको कुल गणना (अन्तःशुल्कको विशेष शुल्क वा अन्तःशुल्कको कुनै पनि अन्य शुल्क सहित तर वित्त (नं. २) ऐन, २००४ को धारा ९३ अन्तर्गत लाग्ने शिक्षा उपकर र माध्यमिक र उच्च शिक्षा उपकर बाहेक) जुन केन्द्रीय सरकार द्वारा वित्त मन्त्रालय (राजस्व विभाग) मा लगाइएको र सङ्कलन गरिएको छ, केन्द्रीय उत्पाद शुल्क ऐन, १९४४ को प्रावधानहरु को मुताबिक या तत्काल को कुनै अन्य कानून को तहत।

(२) अन्तःशुल्क वस्तुहरूमा माध्यमिक र उच्च शिक्षा उपकर केन्द्रीय अन्तःशुल्क ऐन, १९४४ वा हाल लागू हुने कुनै अन्य कानून र वित्त (नं. २) ऐन, १९४४ को धारा ९३ अन्तर्गत लाग्ने शिक्षा उपकर अन्तर्गत त्यस्ता वस्तुहरूमा लाग्ने अन्तःशुल्कको कुनै अन्य शुल्कको अतिरिक्त हुनेछ।

(3) केन्द्रीय अन्तःशुल्क ऐन, १९४४ का प्रावधानहरू र यस अन्तर्गत बनेका नियमहरू, जसमा करहरू बाट फिर्ता र छुट र जरिवाना लगाउने सम्बन्धी प्रावधानहरू, जहाँसम्म सम्भव छ, केन्द्रीय अन्तःशुल्क ऐन, १९४४ वा यस अन्तर्गत बनाइएका नियमहरू, जस्तोसुकै भए तापनि त्यस अन्तर्गत त्यस्ता वस्तुहरूमा अन्तःशुल्कको शुल्क र संकलनको सम्बन्धमा लागू हुने गरी माध्यमिक र उच्च शिक्षा उपकर लगाउने र संकलनको सम्बन्धमा लागू हुनेछ।"

२१. अपीलकर्ताले छूट अधिसूचना संख्या ७१/२००३ दिनांक ९.९.२००३ लाई उच्च न्यायालयको समक्ष चुनौती दिएको थियो, अन्तःशुल्क ऐन अन्तर्गतको आधारभूत अन्तःशुल्क, १९५७ को ऐन अन्तर्गतको अतिरिक्त शुल्क र १९७८ को ऐन अन्तर्गतको अतिरिक्त शुल्कको सम्बन्धमा मात्र छुटलाई सीमित गरेको हदसम्म मात्र। विभिन्न वित्त ऐनहरुले यी शुल्कहरू लगाए तापनि, तिनीहरूको नामकरण जे भए तापनि, अन्तःशुल्कको रूपमा असुल उपर गर्न सकिने कुरा प्रस्तुत गरिएको छ। गत १७.२.२००३ को अधिसूचनामा १० वर्षको लागि १०० प्रतिशत आयकर र अन्तःशुल्क छूट प्रदान गरिएको थियो। सन् २००१, २००४ र २००७ को वित्त ऐनहरु अन्तर्गत जारी गरिएको सूचनाद्वारा लागू गरिएको एनसीसीडी, शिक्षा उपकर र माध्यमिक र उच्च शिक्षा उपकरलाई छुटले समेटेको हुनुपर्छ।

२२. विचारणीय मुख्य प्रश्न के हो भने १० वर्षको अवधिका लागि अन्तःशुल्कमा शतप्रतिशत छुट दिइएको हुँदा, यदि गत ९.९.२००३ मा सिक्किम राज्यको लागि जारी गरिएको छूट अधिसूचना १९४४ को ऐन अन्तर्गत आधारभूत अन्तःशुल्क, १९५७ को ऐन अन्तर्गत अतिरिक्त शुल्क र १९७८ को ऐन अन्तर्गत अतिरिक्त शुल्क मा सीमित हुनेछ, जुन विशेष गरी गत ९.९.२००३ मा जारी गरिएको सूचनामा उल्लेख गरिएको थियो, वा यसमा २००१, २००४ र २००७ को वित्त ऐनहरुद्वारा लगाइएको उपकर/शुल्क पनि समावेश

छ।

२३. विशेष गरी वित्त ऐनहरु, २००१, २००४ र २००७ मा भएको रकम फिर्ता तथा छुट सम्बन्धी प्रावधानहरु, जसले १९४४ को ऐन र सो अन्तर्गत बनेको छुटसम्बन्धी नियमहरुमा भएको व्यवस्थालाई दृष्टिगत गरी अन्तःशुल्कको प्रकृतिको शुल्क र उपकर प्राप्त गर्न सकिंदैन भन्ने याचिकाकर्ताको तर्फबाट प्रस्तुत निवेदन छ। तसर्थ, एसआरडी न्युट्रिएन्ट्स प्राइभेट लिमिटेड (माथि उल्लेखित) र बजाज अटो लिमिटेड (माथि उल्लेखित) मा यस अदालतको विभाजन पिठको निर्णयलाई दृष्टिगत गरी उच्च अदालतको फैसला बदर गर्न योग्य छ।

२४. यो विवादमा छैन कि जब १९९७ मा उत्तर-पूर्वी राज्यहरूको लागि प्रारम्भिक छूट अधिसूचना जारी गरिएको थियो, जुन पछि गत ९.९.२००३ मा सिक्किम राज्यमा लागू गरिएको थियो। अन्तःशुल्क र अतिरिक्त अन्तःशुल्कको भुक्तानीबाट लाभ सन् १९४४, १९५७ र १९७८ को ऐनहरु अन्तर्गत देय आधारभूत अन्तः शुल्क मा सीमित थियो। वित्त ऐन, २००१ अन्तर्गत लगाएको एनसीसीडीलाई कुनै सन्दर्भ गरिएको थिएन। यसबाहेक, जब अधिसूचना जारी भयो, शिक्षा उपकर र माध्यमिक र उच्च शिक्षा उपकर, जुन सन् २००४ र २००७ को वित्त ऐनहरु द्वारा लागू गरिएको थियो, प्रचलनमा

थिएन।

२५. एसआरडी न्युट्रिएन्ट्स प्राइभेट लिमिटेड (माथि उल्लेखित) मा यस अदालतको विभाजन पिठले सन् २००४ र २००७ को वित्त ऐनहरुलाई विचार गरेको छ, जसद्वारा शिक्षा र माध्यमिक र उच्च शिक्षा उपकर लगाइएको थियो। उत्तर-पूर्वी राज्यहरूको लागि गत १.४.२००७ को औद्योगिक नीति अन्तर्गत, केन्द्र सरकार द्वारा जारी गत २५.४.२००७ को अधिसूचना यस अदालतमा विचारको लागि आयो। उक्त सूचना र औद्योगिक नीति, एसआरडी न्यूट्रियन्ट्स प्राइभेट लिमिटेड (माथि उल्लेखित) को अनुच्छेदहरु ४ र ५ मा व्यवहार गरिएको छ, जुन यस अन्तर्गत निकालिएको छः

> "४. आसाम राज्य सहित उत्तर-पूर्वी राज्यहरूको लागि गत १-४-२००७ को औद्योगिक नीति, वाणिज्य र उद्योग मन्त्रालय (औद्योगिक नीति र पदोन्नति विभाग), भारत सरकार द्वारा राज्यको औद्योगिक विकासलाई गति दिन उत्तर-पूर्वी राज्यहरूको लागि एक विशेष प्याकेज स्थापना गर्न घोषणा गरिएको थियो। यस प्रावधान अनुसार, नयाँ औद्योगिक एकाइहरूले व्यावसायिक उत्पादन सुरु गरेको मिति देखि १० वर्षसम्म शतप्रतिशत अन्तःशुल्क छुट पाउने छन्। उक्त औद्योगिक नीति अनुसार, केन्द्र सरकारले अधिसूचना नं २०/२००७-एक्स मिति २५४२००७ मा जारी गरेको छ जुन केन्द्रीय अन्तःशुल्क ऐन, १९४४ (यस पछि "ऐन" को रूपमा उल्लेख गरिएको) अन्तर्गत लगाइएको अन्तःशुल्कको शुल्कबाट छूट प्रदान गर्दै अन्तःशुल्कको अतिरिक्त शुल्क (विशेष महत्वका वस्तुहरू) ऐन, १९५७ को धारा ३ (३) र अन्तःशुल्क (कपडा र कपडा लेखहरु) ऐनको अतिरिक्त शुल्कको धारा ३ (३), १९७८ सँग पठित छ, जुन उत्तर-पूर्वी राज्यहरू भित्र अधिसूचित क्षेत्रहरूबाट सफा गरिएको

सामानहरूको लागि लागु हुनेछ। उक्त अधिसूचनामा करदाताले सेनभ्याट क्रेडिट नियमहरु, २००४ अन्तर्गत सेनभ्याट क्रेडिटको उपयोगको माध्यमबाट भुक्तान गरिएको शुल्क बाहेक अन्य शुल्क फिर्ता गर्न हकदार हुने व्यवस्था गरिएको छ।

४. यस सूचनाको पहिलो तीन अनुच्छेदहरूको पुनरुत्पादन पर्यास हुनेछ, जुन निम्नानुसार छन्:

"**अधिसूचना संख्या: २०/२००७-सीई दिनांक २५-४-२००७**

उत्तर पूर्वी — आसाम, त्रिपुरा, मेघालय, मिजोरम, मणिपुर, नागाल्याण्ड, अरुणाचल प्रदेश वा सिक्किमबाट निर्दिष्ट गरिएको बाहेक सबै सामानहरूलाई सीईएनभीएटी क्रेडिटको उपयोग बाहेक अन्य भुक्तान गरिएको शुल्कबाट छुट दिइएको छ।

केन्द्रीय अन्तःशुल्क ऐन, १९४४ (१९४४ को १) को धारा ५-क को उपधारा (१) द्वारा प्रदत्त अधिकारको प्रयोग गर्दै, केन्द्रीय सरकार, सार्वजनिक हितमा यो आवश्यक छ भन्ने कुरामा त्यसो गर्न सन्तुष्ट हुँदै, केन्द्रीय अन्तःशुल्क शुल्क ऐन, १९८५ (१९८६ को ५) को पहिलो अनुसूचीमा निर्दिष्ट वस्तुहरूलाई अनुलग्नकमा उल्लिखित वस्तुहरू बाहेक अन्य वस्तुहरूलाई छुट प्रदान गर्दछ र आसाम वा त्रिपुरा वा मेघालय वा मिजोरम वा मणिपुर वा नागाल्याण्ड वा अरुणाचल प्रदेश वा सिक्किम राज्यहरूमा अवस्थित एकाइबाट, जस्तोसुकै अवस्थामा, उक्त ऐन अन्तर्गत यसमा लाग्ने अन्तःशुल्कको यति धेरै शुल्कबाट मुक्त गरिएको छ, जुन सीईएनभीएटी क्रेडिट अन्तर्गत नियमहरु, २००४ सेनभ्याट क्रेडिटको उपयोग द्वारा भुक्तान गरिएको शुल्कको रकम बाहेक अन्य वस्तुहरूको निर्माताद्वारा भुक्तान गरिएको शुल्कको रकम बराबर छ।

२. उत्पादकद्वारा उत्पादित सबै वस्तुहरू यस अधिसूचना अन्तर्गत छूटको लागि योग्य भएमा, यस अधिसूचनामा उल्लिखित छूट यस शर्तको अधीनमा उपलब्ध हुनेछ कि,

निर्माताले पहिले विचाराधीन महिनाको अन्तिम दिनमा उसलाई उपलब्ध सेनभ्याट क्रेडिटको सम्पूर्ण उपयोग त्यस्तो महिनाको अवधिमा निकासी गरिएको सामानमा शुल्क भुक्तानीको लागि गर्दछ र बाँकी रकम मात्र नगदमा भुक्तान गरेकोछ भने।

३. यस अधिसूचनामा उल्लिखित छुट देहायबमोजिमको तरिकाले लागू हुनेछ, अर्थात्–

(क) निर्माताले सेनभ्याट क्रेडिट नियमहरु, २००४ अन्तर्गत सेनभ्याट क्रेडिटको उपयोग द्वारा भुक्तान गरिएको शुल्कको रकम बाहेक अन्य भुक्तानी गरिएको शुल्कको विवरण सहायक आयुक्त वा केन्द्रीय अन्तःशुल्कको डेपुटी कमिश्नरलाई अर्को महिनाको ७ तारिखसम्म पेश गर्नु पर्नेछ जसमा सीईएनभीटी क्रेडिट नियमहरू अन्तर्गत सेनभ्याट क्रेडिटको उपयोगद्वारा भुक्तान गरिएको शुल्कको रकम बाहेक अन्य शुल्क भुक्तान गरिएको छ;

(ख) केन्द्रीय अन्तःशुल्कका सहायक आयुक्त वा केन्द्रीय अन्तःशुल्कका डेपुटी कमिस्नरले, यथास्थिति, त्यस्तो प्रमाणीकरण पछि, आवश्यक ठानिए बमोजिम, सेनभ्याट क्रेडिट नियमहरु, २००४ अन्तर्गत सेनभ्याट क्रेडिटको उपयोग द्वारा भुक्तान गरिएको शुल्कको रकम बाहेक अन्य भुक्तान गरिएको शुल्कको रकम अर्को महिनाको १५ तारिखसम्म निर्मातालाई विचाराधीन महिनाको अवधिमा फिर्ता गर्नु पर्नेछ:

तर यस सूचनामा उल्लिखित छूट निर्माताद्वारा उत्पादित केही वस्तुहरूमा लागू नहुने अवस्थाहरुमा, यस्तो फिर्ता यस अधिसूचना अन्तर्गत निकासी गरिएको मालवस्तुहरुको उत्पादनमा प्रयोग गरिएको इनपुटमा वा सम्बन्धित इनपुटहरुमा भुक्तान गरिएको शुल्कको सम्बन्धमा, प्राप्त सेनभ्याट क्रेडिटको रकमभन्दा कम भुक्तान गरिएको शुल्कको

रकमभन्दा बढी हुने छैन।

(ग) यदि प्रमाणीकरणमा कुनै विलम्ब हुन सक्ने सम्भावना भएमा, केन्द्रीय अन्तःशुल्कका सहायक आयुक्त वा केन्द्रीय अन्तःशुल्कका उप-आयुक्तले, यथास्थितिमा, अर्को महिनाको १५ तारिख सम्म अस्थायी आधारमा विचाराधीन महिनामा रकम फिर्ता गर्नु पर्नेछ र त्यसपछि निर्मातालाई स्वीकार्य हुने पछिल्लो फिर्तामा आवश्यक पर्ने रकम द्वारा फिर्ताको रकम समायोजन गर्न सक्नेछ।"

एसआरडी न्युट्रिएन्ट्स प्राइभेट लिमिटेड (माथि उल्लेखित) मा यस अदालतको निर्णयमा परिपत्रहरूको पनि उल्लेख गरिएको छ।

त्यसलाई यहाँ निकालिएको छ:

"१७. पक्षहरूको वकीलको तर्कबाट यो स्पष्ट हुन्छ कि सीईएसटीएटी र उच्च न्यायालयहरू द्वारा भिन्न विचारहरू व्यक्त गरिएको छ। एउटै न्यायाधिकरणको एउटा पिठले पनि यसअघिको विभाजन पिठको निर्णय भन्दा फरक ठहर गरेको छ। यस परिप्रेक्ष्यमा, अन्तःशुल्क छुट भएपछि अन्तःशुल्कमा थप शुल्कको रूपमा तिर्नुपर्ने शिक्षा उपकर र उच्च शिक्षा उपकर सम्बन्धी स्थितिलाई विभागले कसरी हेरेको छ भन्ने कुरा महत्त्वपूर्ण हुन्छ। यस सन्दर्भमा दुई परिपत्रहरू सान्दर्भिक छन्, एउटा मिति १०-८-२००४ को परिपत्र हो जसले शिक्षा उपकर अन्तःशुल्कको भाग हो भनेर स्पष्ट गर्दछ। यस परिपत्रमा, भारत सरकारको अर्थ मन्त्रालय (राजस्व विभाग) द्वारा केही स्पष्टीकरणहरू दिइएको छ र यसको सम्बन्धित भाग निम्नानुसार छ:

"विषय: व्यापार र क्षेत्र संरचनाहरूले औंल्याएझैं अन्तःशुल्क लगाउने योग्य वस्तुहरू र आयातित वस्तुहरूमा शिक्षा उपकर लगाउने सम्बन्धी मुद्दाहरू—सम्बन्धित।

अधोहस्ताक्षरीलाई यो बताउन निर्देशित गरिएको छ कि बजेट

२००४ को घोषणाहरुपछि, व्यापारबाट साथै अन्तःशुल्क लगाइने वस्तुहरू र आयातित वस्तुहरूमा शिक्षा उपकर लगाउने सम्बन्धित फिल्ड संरचनाहरूबाट धेरै प्रतिनिधित्वहरु/सन्दर्भहरू प्राप्त भएका छन्। उठाइएका बुँदाहरू र त्यसमा दिइएका स्पष्टीकरणहरू यस प्रकार छन्:

मुद्दा (१): के उपकर लगाउनुअघि निर्माण गरिएका तर त्यस्तो उपकर लगाए पछि स्वीकृत गरिएका अन्तःशुल्क योग्य वस्तुहरूमा शिक्षा उपकर लगाउन योग्य छ कि छैन?

स्पष्टीकरण: अन्तःशुल्क सामानहरुमा शिक्षा उपकर एक नयाँ कर लगाएको हो। यस्तै अवस्थाहरुमा, सर्वोच्च अदालतले भारतमा वस्तुहरुको उत्पादन वा उत्पादन गर्दा कर नलागेमा उक्त वस्तुहरुको निकासीको चरणमा कर लगाउन नमिल्ने ठहर गरेको छ। यसैले, शिक्षा उपकर अन्तःशुल्क योग्य वस्तुहरूमा लगाउन योग्य छैन, जुन उपकर लागू गर्नु अघि निर्मित भएको तर त्यस्तो उपकर लगाएपछि स्वीकृत गरिएको।

मुद्दा (२): के अन्तःशुल्क/भन्सार शुल्कबाट पूर्ण रूपमा छुट पाएका वा अन्तःशुल्क/भन्सार शुल्क नतिरी निकासी गरिएका वस्तुहरू (जस्तै बन्ड अन्तर्गत निकासी वा निश्चित शर्तहरू पूरा गरेपछि) उपकरको अधीनमा रहनेछन् वा छैनन्।

स्पष्टीकरण: शिक्षा उपकर अन्तःशुल्क/भन्सारका सबै शुल्कहरूको कुल शुल्कको दुई प्रतिशतको दरले (भन्सारका केही शुल्कहरू जस्तै एन्टी-डम्पिङ शुल्क, सुरक्षित शुल्क, आदि बाहेक) लगाइने र संकलन गरिएको छ। वस्तुहरुलाई अन्तःशुल्क वा भन्सार शुल्कबाट पूर्ण रुपमा छुट दिइएको छ भने, शून्य शुल्क लाग्ने छ वा बन्ड अन्तर्गत निकासीमा जस्ता निर्दिष्ट प्रक्रिया अन्तर्गत शुल्क नतिरी निकासी गरिएको छ भने, शुल्क संकलन हुँदैन। तसर्थ, यस्तो निकसिहरुमा कुनै पनि शिक्षा उपकर लगाइने छैन। यस सम्बन्धमा, सदस्य (भन्सार) ले जारी गरेको मिति २१-७-२००४ को पत्र संख्या डी.ओ. न. ६०५/५४/२००४-डीबिके पनि अवलोकन गर्न

सकिनेछ।"

(मूलमा जोर दिएको)"

गत १०.८.२००४ को परिपत्रमा, सदस्य (भन्सार) द्वारा जारी गरिएको अधिसूचना उल्लेख गरिएको छ, जसमा अन्तःशुल्क संकलन नभएको उल्लेख गरिएको छ; तसर्थ, यस्तो स्वीकृतिहरुमा कुनै पनि शिक्षा उपकर लगाइने छैन।

सेवा करको सम्बन्धमा केन्द्रीय अन्तःशुल्क तथा भन्सार परिषद द्वारा मिति ८.४.२०११ मा परिपत्र जारी गरिएको थियो। सेवा कर छुट भएको अवस्थामा, शिक्षा उपकर र माध्यमिक तथा उच्च शिक्षा उपकर लाग्ने छैन।

२६. एसआरडी न्युट्रिएन्ट्स प्राइभेट लिमिटेड (माथि उल्लेखित) मा यस अदालतले अवलोकन गरेको छ कि परिपत्रहरूले विभागलाई बाँधेको छ। जब अन्तःशुल्क नभएको अवस्थामा, शिक्षा उपकर र माध्यमिक तथा उच्च शिक्षा उपकरको माग हुन सक्दैनथ्यो। यस अदालतले यस्तो टिप्पणी गर्‍यो:

> "२१. यी दुई परिपत्रहरूको अध्ययनबाट स्पष्ट रूपमा प्रकट हुने एउटा पक्ष के हो भने सरकार स्वयंले यो अडान लिएको छ कि जहाँ सम्पूर्ण अन्तःशुल्क वा सेवा कर छुट दिइएको छ, त्यहाँ शिक्षा उपकरका साथै माध्यमिक र उच्च शिक्षा उपकर पनि तिर्नु पर्दैन। यी परिपत्रहरू विभागका लागि बाध्यकारी छन्।

२२. अन्यथा पनि, वित्त मन्त्रालयले उपरोक्त परिपत्रहरुमा स्पष्ट गरेको उपर्युक्त स्थितिलाई स्वीकार गर्नु अधिक तर्कसंगत हुन्छ भन्ने हाम्रो धारणा छ। शिक्षा उपकर अन्तःशुल्कमा हो। यसको अर्थ अन्तःशुल्क तिर्नुपर्ने करदाताले शिक्षा उपकर पनि तिर्नुपर्ने हुन्छ। यो शिक्षा उपकर वित्त (नं. २) ऐन, २००४ को धाराहरु ९१ देखि ९३ ले लागू गरेको छ। धारा ९१ अनुसार, शिक्षा उपकर भनेको करदाताले तिर्नुपर्ने थप शुल्क हो। धारा ९३ ले यो स्पष्ट गर्दछ कि यो शिक्षा उपकर "अन्तःशुल्क लगाइने वस्तुहरू" मा तिर्नुपर्ने छ, अर्थात्, केन्द्रीय उत्पाद शुल्क ऐन, १९८५ को पहिलो अनुसूचीमा निर्दिष्ट वस्तुहरूको सम्बन्धमा। यसबाहेक, यो शिक्षा उपकर २% को दरले लगाई केन्द्रीय अन्तःशुल्क ऐन, १९४४ को प्रावधानहरू अन्तर्गत वा हाल लागू अन्य कुनै कानून अन्तर्गत केन्द्र सरकारद्वारा लगाइने र संकलन गरिने अन्तःशुल्कका सबै शुल्कहरूको कुलमा गणना गर्नु पर्दछ। धारा ९३ को उपधारा (३) मा केन्द्रीय अन्तःशुल्क ऐन, १९४४ र यस अन्तर्गत बनेको नियमहरुका प्रावधानहरू, जसमा फिर्ता र शुल्क, आदिसँग सम्बन्धित प्रावधानहरू समावेश छन् भन्ने व्यवस्था गरिएको छ, जहाँसम्म प्रयोग योग्य वस्तुहरूमा शिक्षा उपकर लगाइने र संग्रहको सम्बन्धमा लागू गर्न सकिन्छ। यी प्रावधानहरूको संयुक्त अध्ययनले स्पष्ट रूपमा देखाउँदछ कि अधिभारको रूपमा शिक्षा उपकर अन्तःशुल्कको शुल्कमा २% को दरले लगाइएको छ, जुन ऐन अन्तर्गत देय छ। तसर्थ, यो स्पष्ट रूपमा अनुमान गर्न सकिन्छ कि जब कुनै अन्तःशुल्क तिर्नुपर्दैन, किनकि यसलाई छूट दिइएको छ, त्यहाँ कुनै पनि शिक्षा उपकर हुनेछैन, किनकि २% को दरले शिक्षा उपकर को गणना अन्तःशुल्कको कुलमा गर्नु पर्दछ। आधारभूत शुल्क नै शून्य हुँदा कुनै अधिभार हुन सक्दैन।

***

२४. राजस्थान उच्च न्यायालयद्वारा प्रदत्त उपरोक्त कारणहरूसँग हामी सहमत छौं किनकि यसले यस अदालतद्वारा प्रतिपादित कानूनी सिद्धान्तसँग मेल खान्छ। यस उद्देश्यको लागि, हामी सीसीई बनाम टेल्को (१९९७) ५ एससीसी २७५ मा भएको निर्णय उल्लेख गर्न सक्छौं।

> त्यस अवस्थामा, मुद्दा उपकरको मूल्यांकन सँग सम्बन्धित थियो जुन केन्द्रीय अन्तःशुल्कको अनुमानित "मूल्य" को अनुपातमा १/८ प्रतिशतको दरले लगाइएको थियो। अदालतले जोर दियो कि मोटरगाडी उपकर लगाउनु र संग्रह को प्रयोजनहरुका लागि मोटर वाहन को अनुमानित मूल्य को अनुपात मा १/८ प्रतिशत को गणना गर्नुपर्छ किनभने मोटरगाडी उपकर लगाउनुपर्ने थियो र यो अन्तः शुल्क को रूप मा गणना गरिएको थियो। यो अझ बलियो तर्कमा आधारित छ भन्ने तर्कको रूपमा, शिक्षा उपकर र उच्च शिक्षा उपकर अन्तःशुल्कको २% को दरले लगाइएको छ जसले अन्तःशुल्कको चरित्रको नै भाग हुनेछ।"

२७. बजाज अटो लिमिटेड (माथि उल्लेखित) मा, यस अदालतको एक विभाजन पिठले एनसीसीडी, शिक्षा उपकर र विनिर्माण प्रतिष्ठानमा माध्यमिक र उच्च शिक्षा उपकरको दायित्वको प्रश्नमा विचार गर्यो जुन १९४४ को ऐन अन्तर्गत केन्द्रीय उत्पाद शुल्क को भुगतानबाट मुक्त छ। यो विषय उत्तराखण्ड राज्यबाट उठेको थियो; गत ७.१.२००३ मा एक कार्यालय ज्ञापन जारी गरिएको थियो, जसद्वारा व्यावसायिक उत्पादन सुरु भएको मितिदेखि दस वर्षको लागि १०० प्रतिशत एकमुष्ट अन्तःशुल्क छूट प्रदान गरिएको थियो। धारा ५क अन्तर्गत जारी मिति १०.६.२००३ को अधिसूचना माथि उल्लिखित निर्णयमा पुनः प्रस्तुत गरिएको छ, जसलाई यस अन्तर्गत निकालिएको छः

> "सामान्य छूट संख्या ४१
> उत्तराखण्ड र हिमाञ्चल प्रदेशको औद्योगिक विकास केन्द्र वा औद्योगिक पूर्वाधार विकास केन्द्र वा निर्यात प्रवद्र्धन औद्योगिक

> पार्क वा औद्योगिक क्षेत्र वा वाणिज्यिक क्षेत्र वा योजना क्षेत्रमा अवस्थित एकाइहरूबाट स्वीकृत निर्दिष्ट वस्तुहरू बाहेक अन्य वस्तुहरूलाई छूट।– केन्द्रीय अन्तःशुल्क ऐन, १९४४ को धारा ५क को उपधारा (१) र अन्तःशुल्क (विशेष महत्वका वस्तुहरू) ऐन, १९५७ (१९५७ को ५८) को धारा ३ को उपधारा (३) र अन्तःशुल्क (वस्त्र तथा कपडा लेखहरु) ऐन १९७८ (१९७८ का ४०) को धारा ३ को उपधारा (३) द्वारा प्रदत्त अधिकारको प्रयोग गर्दै, केन्द्रीय सरकारले सार्वजनिक हितमा यो आवश्यक छ भन्ने कुरामा सन्तुष्ट हुँदै, केन्द्रीय अन्तःशुल्क ऐन, १९८५ (१९८६ को ५) को पहिलो अनुसूची र दोस्रो अनुसूचीमा निर्दिष्ट गरिएका वस्तुहरूलाई यससँग संलग्न अनुलग्नक १ मा निर्दिष्ट वस्तुहरू बाहेक, छुट दिएकोछ, र अवस्थित एकाइबाट वा औद्योगिक विकास केन्द्र वा औद्योगिक पूर्वाधार विकास केन्द्र वा निर्यात प्रवद्र्धन औद्योगिक पार्क वा औद्योगिक क्षेत्र वा व्यावसायिक क्षेत्र वा योजना क्षेत्रमा अवस्थित एकाइबाट निकासी गरिएको, जस्तै यस प्रकारले संलग्न [अनुलग्नक II र अनुलग्नक III] मा निर्दिष्ट गरिएको छ, अन्तःशुल्कको सम्पूर्ण शुल्क वा अन्तःशुल्कको अतिरिक्त शुल्कबाट, जस्तोसुकै भए तापनि उक्त ऐनहरूमध्ये कुनै पनि अन्तर्गत लागू हुने गरी।"

विभाजन पिठले एसआरडी न्युट्रिएन्ट्स प्राइभेट लिमिटेड (माथि उल्लेखित) को निर्णयलाई आधार मानेको छ। राजस्थान उच्च न्यायालय का फैसला बांसवाड़ा सिंटेक्स लिमिटेड बनाम भारतको संघ, २००७ एससीसी ऑनलाइन राज. ३६५, जुन एसआरडी न्यूट्रियन्ट्स प्राइभेट लिमिटेड (माथि उल्लेखित) मा विचार गरिएको थियो, त्यस फैसलालाई सन् २००४ को परिपत्र बाहेक सन्दर्भ गरिएको थियो। यस अदालतले यस्तो अवलोकन गरेको छ:

"२१. हामी ध्यान दिन सक्छौं कि विवादित आदेशमा निहित प्राथमिक तर्क तीन उपकरहरूको लागि सामान्य छ, अर्थात्, एनसीसीडी; शिक्षा उपकर र माध्यमिक र उच्च शिक्षा उपकर। यी अन्य ऐनहरूमा लगाइएका अधिभारहरूको प्रकृतिमा थिए, जुन विशेष गरी प्रश्नमा रहेको अधिसूचना अन्तर्गत बहिष्कृत गरिएको छैन। एसआरडी न्युट्रिएन्ट्स प्रा.लि.को फैसलाका कारण त्यो तर्क प्रबल हुँदैन। तसर्थ, प्रश्न यो हो कि, एनसीसीडी अन्तःशुल्कको प्रकृतिमा भए तापनि, यसको प्रभाव उत्पाद शुल्कको मूल्यमा भन्दा उत्पादनमा छ, यसले एनसीसीडीको अन्तःशुल्क छूट एकाइहरूको प्रयोज्यतामा कुनै फरक पार्छ कि पर्दैन।

२२. एसआरडी न्युट्रिएन्ट्स प्रा.लि. को न्यायिक निर्णयको उचित मूल्यांकन गर्दा, हामीले एनसीसीडीको मुद्दालाई विचार गर्दा शिक्षा उपकर र माध्यमिक र उच्च शिक्षा उपकरको लागि लिइएको भन्दा फरक दृष्टिकोण लिन इच्छुक छैनौं।

२३. हामी ध्यान दिन सक्छौं कि यस अदालतले, एसआरडी न्यूट्रियन्ट्स प्रा.लि.मा, बाँसवाडा सिन्टेक्स लिमिटेडमा राजस्थान उच्च अदालतले व्यक्त गरेको विचारलाई आधिकारिक स्वीकृति दिएको छ। यसको तर्क के हो भने सरकारलाई निर्दिष्ट प्रयोजनहरुका लागि राजस्व उपलब्ध गराउन विभिन्न वित्तीय ऐन अन्तर्गत अधिभार हुन सक्ने भए तापनि कुनै खास प्रकारको करको प्रकृतिमा कर लाग्ने भनी अधिसूचित गरिएको छ। एनसीसीडीको मामलामा, यो अन्तःशुल्कको प्रकृतिमा छ। यसले सम्बन्धित करहरू जस्तै समान चरित्र बोक्नु पर्दछ जसमा अधिभार थपिएको छ। एनसीसीडी एक उत्पाद शुल्क को रूप मा समाप्त हुने छैन, तर यो एक उत्पाद शुल्क जस्तै हो, भले ही यो उत्पाद मा लगाईएको छ।

यसप्रकार, जब एनसीसीडीले संकलनको समयमा, उत्पादनमा कर्तव्यको चरित्र लिन्छ, यसको पछाडि जे सुकै तर्क भए पनि, यो अन्तःशुल्क सम्बन्धी प्रावधानहरूको अधीनमा हुन्छ, जुन

संकलनको तरिकामा लागू हुन्छ साथै करदाताले शुल्क निर्वहन गर्नु दायित्व पनि हो। एक पटक अन्तःशुल्क छुट भएपछि, एनसिसिडी, अन्तःशुल्कको रूपमा लगाइएपछि, एक फरक चरित्रको रुपमा भाग लिन सक्दैन र यसैले, छूट अधिसूचनाको लाभको हकदार हुनेछ। छूट अधिसूचनामा यो पनि भनिएको छ कि छूट "अन्तःशुल्कको सम्पूर्ण शुल्क वा अन्तःशुल्कको अतिरिक्त शुल्कबाट हो।" हामी यो पनि ध्यान दिन सक्छौं कि छूट स्वयं एकाइको व्यावसायिक उत्पादनको मितिदेखि दस वर्षको अवधिको लागि हो।

२४. तसर्थ, हाम्रो विचारमा अपीलकर्ता एनसीसीडीलाई भुक्तान गर्न उत्तरदायी हुनेछैन।

२८. उपर्युक्त दुवै फैसलाहरु यस अदालतको विभाजन पिठले पारित गरेको हो। सबैभन्दा दुर्भाग्यको कुरा के छ भने भारत सरकार बनम मोदी रबर लिमिटेड (१९८६) ४ एससीसी ६६ मा समान मुद्दा संग व्यवहार गर्दा, यस अदालतका तीन जना न्यायाधीशहरू सम्मिलित वृहत पिठको बाध्यकारी निर्णय, माथि उल्लिखित निर्णयहरू प्रस्तुत हुँदा यस अदालतमा विचारको लागि राखिएको थिएन।

२९. मोदी रबर लिमिटेड (माथि उल्लेखित) को यस अदालतले केन्द्रीय अन्तःशुल्क नियमहरुको नियम ८(१) अन्तर्गत भारत सरकारद्वारा जारी गत १.८.१९७४ र १.३.१९८१ को अधिसूचनाहरूमा प्रयोग गरिएको 'अन्तःशुल्कको शुल्क' अभिव्यक्तिको अर्थ के हो भन्ने तथ्यको पृष्ठभूमिमा यस्तै प्रश्नलाई विचार गरेको छ। एउटा प्रश्न खडा भयो कि

'अन्तःशुल्क' भन्ने वाक्यांशको अर्थ केन्द्रीय अन्तःशुल्क र नुन ऐन, १९४४ अन्तर्गत लगाइने आधारभूत शुल्कमा मात्र सीमित छ वा यसले विभिन्न वित्त विधेयकहरु र ऐनहरु अन्तर्गत लगाइएको अन्तःशुल्कको विशेष शुल्क, १९५७ को ऐन अन्तर्गत लगाइएको अन्तःशुल्कको अतिरिक्त शुल्क र केन्द्रीय कानून अन्तर्गत लगाइएका अन्य प्रकारका अन्तःशुल्कलाई पनि समेटेको छ।

३०. मोदी रबर लिमिटेड (माथि उल्लेखित) मा, त्यो कम्पनी टायरको निर्माता थियो, जुन उत्पादन, केन्द्रीय उत्पाद शुल्क र नुन ऐन, १९४४ अन्तर्गत अन्तःशुल्कको अधीनमा थियो। उक्त ऐनको नियम २(५) मा 'शुल्क' भन्नाले 'ऐनको धारा ३ बमोजिम तिर्नु पर्ने कर्तव्य' सम्झनु पर्छ भनी परिभाषित गरिएको छ। यो छुट केन्द्रीय अन्तःशुल्क नियमहरुको नियम ८ अन्तर्गत व्यवहार गरिएको छ, जसमा विभिन्न श्रेणीका अन्तःशुल्क योग्य वस्तुहरूलाई त्यस्तो वस्तुहरूमा लाग्ने अन्तःशुल्कको सम्पूर्ण वा कुनै पनि भागबाट छुट दिइएको छ। गत १.८.१९७४ को अधिसूचना, मोदी रबर लिमिटेड (माथि उल्लेखित) मा यस अदालत समक्ष विचारको लागि आएको थियो, जुन यस अन्तर्गत निकालिएको छ:

"३....

अधिसूचना संख्या १२३/७४-सी.ई. दिनांक १ अगस्त, १९७४ केन्द्रीय अन्तःशुल्क नियमहरु, १९४४ को नियम ८ को उप-नियम (१) द्वारा प्रदत्त अधिकारहरूको प्रयोग गर्दै, केन्द्र सरकारले केन्द्रीय उत्पाद शुल्क र नुन ऐन, १९४४ (१९४४ को १) को पहिलो अनुसूचीको बस्तु संख्या १६ को उप-वस्तु (१) अन्तर्गत पर्ने मोटर वाहनहरूको टायरलाई अनुमानित मूल्यको अनुपातमा पचहत्तर प्रतिशत भन्दा बढी अन्तःशुल्कबाट छुट दिएकोछ।"

यो अधिसूचना सन् १९४४ को ऐन अन्तर्गत अनुमानित मूल्यको अनुपातमा ५५ प्रतिशत भन्दा बढी अन्तःशुल्क छुटमा सीमित थियो। तत्पश्चात्, केन्द्र सरकारले मिति १.३.१९८१ को अधिसूचना जारी गरी निर्दिष्ट वस्तुहरूलाई त्यसमा लाग्ने अन्तःशुल्कको धेरै शुल्कबाट छुट दिएको थियो जुन स्तम्भ ५ मा सम्बन्धित प्रविष्टिमा निर्दिष्ट गरिएको शुल्कभन्दा बढी हो।

३१. मोदी रबर लिमिटेड (माथि उल्लेखित) मा यस अदालतले यस प्रश्नलाई विचार गर्यो कि, सन् १९६३ देखि समय-समयमा पारित विभिन्न वित्त ऐनहरू द्वारा वर्ष-दर-वर्ष १९७१ सम्म टायरको उत्पादनमा अन्तःशुल्कको विशेष शुल्क लगाइएको थियो। यसलाई सन् १९७२ देखि १९७८ सम्म बन्द गरियो र आर्थिक ऐन, १९७८ ले यसलाई फेरि पुनर्जीवित गर्‌यो। त्यसपछि, वर्षैपिच्छे यो समयावधिसम्म निरन्तर लाग्दै

आएको थियो। मोदी रबर लिमिटेड (माथि उल्लेखित) मा यस अदालतमा विचारको लागि आएको वित्त ऐन, १९७९ को धारा ३२ अन्तर्गत अन्तःशुल्कको विशेष शुल्क लगाइएको थियो। त्यसलाई यहाँ निकालिएको छ:

> "३२. अन्तःशुल्कको विशेष शुल्कहरु। (१) समय समयमा संशोधन गरिएको केन्द्रीय अन्तःशुल्क ऐन बमोजिम अन्तःशुल्क लाग्ने मालवस्तुहरुको हकमा, त्यस्तो दस्तुरको सम्बन्धमा केन्द्र सरकारले जारी गरेको तत्कालका लागि लागू हुने कुनै सूचना सहित पढेर त्यस्तो वस्तुहरुमा लाग्ने रकमको पाँच प्रतिशत बराबरको अन्तःशुल्कको विशेष शुल्क लाग्नेछ र संकलन गरिनेछ।
>
> (२) उपधारा (१) गत मार्च ३१, १९८० पछि लागू हुने छैन, त्यस्तो समाप्ति भन्दा पहिले गर्नुपर्ने वा गर्न बाँकी रहेका कुराहरू बाहेक; र सामान्य खण्डहरु ऐन, १८९७ को धारा ६ त्यस्तो उपकरमा लागू हुनेछ, मानौं उक्त उपधारा केन्द्रीय ऐनद्वारा खारेज गरिएको झैं।
>
> (३) उपधारा (१) बमोजिमको अन्तःशुल्कको विशेष शुल्कहरु केन्द्रीय अन्तःशुल्क ऐन वा हाल प्रचलित अन्य कुनै कानून बमोजिम त्यस्तो वस्तुहरुमा लाग्ने अन्तःशुल्कको अतिरिक्त हुनेछ।
>
> (४) केन्द्रीय अन्तःशुल्क ऐनका प्रावधानहरू र यस अन्तर्गत बनेका नियमहरू, शुल्कबाट फिर्ता र छुट सम्बन्धी कुराहरू सहित, जहाँसम्म हुन सक्छ, कुनै वस्तुको सम्बन्धमा यस धारा बमोजिम लाग्ने अन्तःशुल्कको विशेष शुल्क लगाउने र संकलन गर्ने सम्बन्धमा लागू हुनेछ, सो ऐन वा यथास्थितिमा रहेका नियमहरू बमोजिम त्यस्तो मालवस्तुमा अन्तःशुल्क लगाउनु र संकलनको सम्बन्धमा लागू हुने गरी।"
>
> (जोर दिएको)

३२. धारा ३२ का प्रावधानहरू वित्त ऐन (हरू) का उपर्युक्त प्रावधानहरूसँग सम्बन्धित समान विषयवस्तुसँग सम्बन्धित छन्। वित्त ऐन, १९७९ को धारा ३२ अन्तर्गत लगाइएको विशेष शुल्क केन्द्रीय अन्तःशुल्क ऐनका प्रावधानहरू अन्तर्गत त्यस्ता सामानहरूमा लाग्ने अन्तःशुल्कको अतिरिक्त थियो र यस अन्तर्गत बनेको नियमहरू, करहरूबाट फिर्ता र छूटको सम्बन्धमा, जहाँसम्म हुन सक्छ, वित्त ऐन, १९७९ को धारा ३२ को प्रावधानहरू अन्तर्गत लाग्ने अन्तःशुल्कको विशेष शुल्क लगाउनु र संकलनमा लागू हुनेछ।

३३. करदाता मोदी रबर लिमिटेड (माथि उल्लेखित) ले दाबी गरेको छ कि गत १.८.१९७४ को अधिसूचनालाई ध्यानमा राख्दै, करदातालाई केन्द्रीय अन्तःशुल्क र नुन ऐन, १९४४ अन्तर्गत लगाइएको आधारभूत अन्तःशुल्कको सम्बन्धमा मात्र होइन, तर सम्बन्धित वित्त ऐनहरु अन्तर्गत लगाइएको अन्तःशुल्कको विशेष शुल्कको सम्बन्धमा पनि भुक्तानीबाट छुट दिइएको थियो, किनकि अधिसूचनामा प्रयोग गरिएको भाषा प्रतिबन्धात्मक थिएन र यसले सामान्यतया कुनै योग्यता बिना 'अन्तःशुल्कको शुल्क' लाई सन्दर्भित गरेको थियो, यसैले, यसले केन्द्रीय अन्तःशुल्क र नुन ऐन, १९४४ अन्तर्गत वा कुनै अन्य केन्द्रीय कानून अन्तर्गत लगाइएको अन्तःशुल्कको सबै शुल्कहरू समावेश गर्दछ। यो विवाद नोभेम्बर १९७९ देखि

अक्टोबर १९८२ सम्मको अवधिसँग सम्बन्धित थियो।

३४. मोदी रबर लिमिटेड (माथि उल्लेखित) को मामिलामा अन्तःशुल्क का सहायक कलेक्टरले गत १.८.१९७४ को अधिसूचना अन्तर्गत दिइएको छूट वित्त ऐन अन्तर्गत लगाइएको अन्तःशुल्कको विशेष शुल्कको सम्बन्धमा उपलब्ध नभएको ठहर गरे। करदाताले सहायक अन्तःशुल्क कलेक्टरको आदेशलाई चुनौती दिँदै दिल्ली उच्च अदालतमा रिट याचिका दायर गरेका थिए। दिल्ली उच्च अदालतले करदाता को दावी लाई मान्यता दिए। त्यसले यो दृष्टिकोण गर्यो कि 'अन्तःशुल्कको शुल्क' भन्ने वाक्यांशमा केन्द्रीय अन्तःशुल्क र नुन ऐन, १९४४ अन्तर्गत लाग्ने अन्तःशुल्कको आधारभूत शुल्क मात्र समावेश गरिएको छैन, तर विभिन्न वित्त ऐनहरु अन्तर्गत लाग्ने अन्तःशुल्कको विशेष शुल्क र केन्द्रीय कानून अन्तर्गत लगाइएको अन्तःशुल्कको कुनै अन्य शुल्क पनि समावेश छ। यसैबीच, संसदले केन्द्रीय अन्त:शुल्क कानूनहरु (संशोधन र प्रमाणीकरण) ऐन, १९८२ लाई पनि लागू गर्‌यो जसले अन्तःशुल्क को शुल्क को भुगतान देखि छूट प्रदान गर्ने अधिसूचनाहरु को व्याख्या मा अदालत को मार्गदर्शन गर्न को लागी वैधानिक नियमहरु को निर्धारण र केन्द्रीय अन्तःशुल्क र नुन ऐन, १९४४ र यस अन्तर्गत बनेको नियमहरूको प्रावधानहरूलाई त्यस्तो केन्द्रीय कानून अन्तर्गत अन्तःशुल्कको शुल्क र संकलनमा

लागू हुने गरी कुनै पनि केन्द्रीय कानून अन्तर्गत लगाइएको अन्तःशुल्कको शुल्कमा लागू हुने गरी अन्तःशुल्कको शुल्कको भुक्तानीबाट छूट प्रदान गर्ने सूचनालाई लागू गर्न सकिने शर्तहरू तोक्न सकिने।

३५. गत १.८.१९७४ र १.३.१९८१ को अधिसूचनाहरुमा 'अन्तःशुल्कको शुल्क' भन्ने अभिव्यक्तिको वास्तविक आयात के हो भन्ने प्रश्न यस अदालत समक्ष विचारको लागि खडा भयो र यसमा केन्द्रीय अन्तःशुल्कहरु र नुन ऐन, १९४४ अन्तर्गत मात्र होइन, तर अन्य कुनै कानून अन्तर्गत पनि लाग्ने अन्तःशुल्क को शुल्क समावेश छ कि छैन।

३६. मोदी रबर लिमिटेड (माथि उल्लेखित) को यस अदालतले अधिसूचनाहरूको उद्देश्यलाई र यसमा उल्लिखित विशिष्ट प्रावधानहरूको विचार गरेको छ र केन्द्रीय अन्तःशुल्क नियमहरु, १९४४ को प्रावधानहरूको आलोकमा छूटलाई विचार गर्नुपर्दछ, केन्द्रीय अन्तःशुल्क नियमहरु, १९४४ को नियम २(v) अन्तर्गत परिकल्पना गरिएको छ। यस परिस्थितिहरुमा, विशेष अन्तःशुल्क र सहायक अन्तःशुल्क समावेश गर्न यसले विस्तारित अर्थ बोक्न सक्दैन। यस अदालतले यस्तो टिप्पणी गर्‌यो:

> "६. यी तथ्यहरूमाथि विचार गर्दा उठ्ने पहिलो प्रश्न यो हो कि गत अगस्त १, १९७४ र मार्च १, १९८१ को अधिसूचनाहरूमा

"अन्तःशुल्कको शुल्क" भन्ने अभिव्यक्तिको वास्तविक आयात के हो? यदि यस अभिव्यक्तिमा केन्द्रीय अन्तःशुल्क र नुन ऐन, १९४४ अन्तर्गत मात्र नभई अन्य कुनै पनि कानून अन्तर्गत लाग्ने अन्तःशुल्कका शुल्कहरू समावेश गरिएको छ भने मात्र केन्द्रीय कानून (संशोधन र प्रमाणीकरण) ऐन, १९८२ संवैधानिक रूपमा अमान्य छ कि छैन भन्ने प्रश्न उठ्नेछ। तसर्थ, हामीले पक्षहरूको तर्फबाट उपस्थित विद्वान अधिवक्ताहरूलाई गत अगस्त १, १९७४ र मार्च १, १९८१ को अधिसूचनाहरूमा 'अन्तःशुल्कको शुल्क' भन्ने अभिव्यक्तिको व्याख्याको पहिलो प्रश्नमा मात्र आफ्नो तर्क सीमित राख्न आग्रह गर्यौं।

७. सुरुको भागले देखाएझैं, यी दुवै सूचनाहरू केन्द्रीय अन्तःशुल्क नियमहरु, १९४४ को नियम ८(१) अन्तर्गत जारी गरिएका हुन् र नियम २ मा 'शुल्क' को परिभाषा, खण्ड (v) लाई नियम ८(१) मा अनिवार्य रूपमा प्रस्तुत गर्नु पर्दछ र नियम ८(१) मा "अन्तःशुल्कको शुल्क" भन्ने वाक्यांश सोही परिभाषाको आलोकमा पढ्नुपर्छ, नियम ८(१) अन्तर्गत जारी गरिएका यी दुई अधिसूचनाहरुमा प्रयोग गरिएको एउटै अभिव्यक्तिलाई पनि सोही अर्थमा व्याख्या गरिनुपर्दछ, अर्थात्, केन्द्रीय अन्तःशुल्क र नुन ऐन, १९४४ अन्तर्गत तिर्नु पर्ने अन्तःशुल्कको शुल्क र यी दुवै अधिसूचनाहरु अन्तर्गत प्रदान गरिएको छूट लाई अन्तःशुल्कको त्यस्तो शुल्कमा मात्र सीमित मान्नु पर्दछ।

तर प्रतिवादीहरूले 'अन्तःशुल्कको शुल्क' भन्ने वाक्यांश ठूलो आयामको भएको र केन्द्रीय अन्तःशुल्क र नुन ऐन, १९४४ अन्तर्गत लाग्ने अन्तःशुल्कको शुल्कलाई मात्र सङ्केत गर्ने कुनै पनि प्रतिबन्धात्मक वा सीमित शब्दहरूको अभावमा, यो केन्द्रीय अन्तःशुल्क र नुन ऐन, १९४४ या कुनै अन्य कानून को तहत अन्तर्गत लाग्ने अन्तःशुल्कका सबै शुल्कहरू समावेश गर्न को लागी आयोजित गरिनु पर्दछ। उत्तरदाताहरूले यस तर्कलाई समर्थन गर्न खोजे कि जब पनि केन्द्र सरकारले एक अधिसूचना अन्तर्गत दिइएको छूटलाई केन्द्रीय अन्तःशुल्क र नुन ऐन, १९४४ अन्तर्गत लाग्ने अन्तःशुल्कको शुल्कमा सीमित गर्न चाहेको हुँदा,

केन्द्रीय सरकारले उचित शब्दहरू प्रयोग गरेर आफ्नो मनसाय स्पष्ट पारेको छ जस्तै "अन्तःशुल्क को शुल्क लगाइने ..... केन्द्रीय उत्पाद शुल्क र नुन ऐन, १९४४ को धारा ३ को तहत" या "उत्पाद शुल्क लगाउन योग्य ..... केन्द्रीय उत्पाद शुल्क र नुन ऐन, १९४४ को तहत" या "उत्पाद शुल्क को शुल्क लगाउने योग्य ..... उक्त ऐन को तहत" अधिसूचना संख्या सीईआर-८(२)५५-सी.ई. दिनांक १७ सितंबर, १९५५, अधिसूचना संख्या २५५/७७-सी.ई. दिनांक २० जुलाई, १९७७, अधिसूचना संख्या सीईआर-८(१)/५५-सी.ई. दिनांक २ सितंबर, १९५५, अधिसूचना संख्या सीईआर-८(९)/५५सी.ई. दिनांक ३१ दिसंबर, १९५५, अधिसूचना नं. ९५/६१सी.इ. दिनांक १ अप्रैल, १९६१, अधिसूचना न. २३/५५ सी.इ. दिनांक २९ अप्रैल, १९५५, र यस्तै अन्य सूचनाहरू।

तर, यहाँ उत्तरदाताहरूले भने, प्रश्नमा रहेका दुई अधिसूचनाहरूमा सीमाका त्यस्ता शब्दहरू प्रयोग गरिएको छैन र "अन्तःशुल्कको शुल्क" भन्ने अभिव्यक्ति, यसैले, अन्तःशुल्कको विशेष शुल्क र अन्तःशुल्कको सहायक शुल्क सहित अन्तःशुल्कका सबै कर्तव्यहरू समावेश गरी यसको स्पष्ट प्राकृतिक अर्थ अनुसार पढ्नुपर्छ। अब, यो कुनै शंका छैन कि माथि उल्लिखित यी विभिन्न अधिसूचनाहरूमा, केन्द्र सरकारले नियम ८(१) अन्तर्गत छूट प्रदान गर्दा निर्दिष्ट भाषा प्रयोग गरेको छ कि प्रत्येक अधिसूचना अन्तर्गत प्रदान गरिएको छूट, पूर्ण वा आंशिक, केन्द्रीय उत्पाद शुल्क र नमक ऐन, १९४४ अन्तर्गत लगाईएको अन्तःशुल्कको सम्बन्धमा हो।तर, केवल यस कारण कि, ड्राफ्टिंगको मामलाको रूपमा, केन्द्र सरकारले केही अधिसूचनाहरूमा विशेष गरी अन्तःशुल्कलाई उल्लेख गरेको छ जसको सम्बन्धमा छूट केन्द्रीय अन्तःशुल्क र नुन ऐन, १९४४ अन्तर्गत लगाईएको "अन्तःशुल्कको शुल्क" को रूपमा प्रदान गरिएको छ, यो अनुसरण गर्दैन कि विशिष्टताको यस्तो शब्दहरूको अभावमा, "अन्तःशुल्कको शुल्क" भन्ने अभिव्यक्ति आफैले खडाहुँदा अन्तःशुल्कका सबै शुल्कहरू सन्दर्भको रूपमा पढ्नुपर्छ। कहिलेकाहीं विधायिकाले आफ्नो मनसायलाई शङ्कारहित ढङ्गले स्पष्ट पार्ने उद्देश्यले भाषाको प्रयोग गर्ने गरेको कुरा असामान्य होइन, यद्यपि यो कडाइका साथ आवश्यक नहुन सक्छ र यसको

अभावमा पनि त्यही अभिप्रायलाई न्यायिक निर्माणको विषयको रूपमा व्याख्या गर्न सकिन्छ र कार्यपालिकाद्वारा अधीनस्थ कानूनको मामलामा यो अझ बढी हुनेछ। कार्यकारी विभागमा अधीनस्थ कानूनको एक विशेष टुक्रा ड्राफ्ट गर्ने अधिकारीले यसको उद्देश्यको रूपमा वा कहिलेकाहीं अझ बढी पूर्णताको लागि पनि सम्भावित शङ्काको लागि कुनै ठाउँ नछोड्ने उद्देश्यले शब्दहरू प्रयोग गर्न सक्दछन्, यद्यपि यी शब्दहरूले अधीनस्थ कानूनको अर्थ र दायरामा केही नथपे पनि। यहाँ, हालको अधिसूचनाहरूमा, केन्द्रीय उत्पाद शुल्क र नुन ऐन, १९४४ अन्तर्गत लाग्ने अन्तःशुल्कको शब्दहरू उत्तरदाताहरू द्वारा भरोसा गरिएको अन्य अधिसूचनाहरूमा जस्तै स्थान पाउँदैनन्। तर, यसले यी अधिसूचनाहरूमा "अन्तःशुल्कको शुल्क" भन्ने वाक्यांशले अन्तःशुल्कको विशेष र सहायक शुल्कहरू सहित अन्तःशुल्कका सबै कर्तव्यहरूलाई बुझाउँछ भन्ने निष्कर्षमा पुर्याउँदैन। यी शब्दहरूको अनुपस्थितिले हामीलाई यी सूचनाहरूमा "अन्तःशुल्कको शुल्क" भन्ने अभिव्यक्तिको व्याख्या गर्ने दायित्वबाट मुक्त गर्दैन। हामीले अझै पनि यो अभिव्यक्तिलाई व्याख्या गर्न बाँकी छ - यसको अर्थ र आयात के हो - र यो कुन सन्दर्भमा हुन्छ भन्ने कुरालाई ध्यानमा राख्दै गर्नु पर्दछ। नियम ८(१) बमोजिम जारी भएका यी अधिसूचनाहरूमा 'अन्तःशुल्कको शुल्क' भन्ने वाक्यांशको अर्थ नियम ८(१) मा भएको जस्तै हुनुपर्दछ र यसको अर्थ स्पष्ट छ– केन्द्रीय अन्तःशुल्क तथा नुन ऐन, १९४४ अन्तर्गत तिर्नुपर्ने अन्तःशुल्क नियम २ खण्ड (v) मा परिकल्पना गरिएको छ। यस परिस्थितिहरुमा विशेष अन्तःशुल्क र सहायक अन्तःशुल्क समावेश गर्ने गरी विस्तारित अर्थ बोक्न सकिंदैन।"

३७. मोदी रबर लिमिटेड (माथि उल्लेखित) मा यस अदालतले गत १.८.१९७४ मा अधिसूचना जारी गर्दा यस प्रश्नलाई थप विचार गर्यो कि टायरमा लाग्ने अन्तःशुल्कको कुनै विशेष शुल्क थिएन, र यो १९७८ मा विभिन्न वित्त ऐनहरू अन्तर्गत लागू गरिएको

थियो। अधिसूचना जारी भएको मितिले अन्तःशुल्कको विशेष शुल्कलाई बुझ्दै अधिसूचनालाई बुझ्न नमिल्ने र चार बर्ष पछि लागु हुने ठहर गरिएको थियो। यस अदालतले यो पनि अनुमान गरेको छ कि जब केन्द्र सरकारले १९४४ को नियमहरुको नियम ८(१) अन्तर्गत अन्तःशुल्क को भुगतान बाट छूट प्रदान गर्ने अधिसूचना जारी गर्दछ भने, केन्द्रीय सरकारले विचार गरेको हुन्छ कि छूट प्रदान गर्नु पर्छ कि पर्दैन र यदि त्यसो हो भने, कुन हदसम्म र केवल अन्तःशुल्कको शुल्कको सन्दर्भमा मात्र हुन सक्छ जुन त्यसपछि लागू हुन्छ, र भविष्यमा लगाइने शुल्क होइन। मोदी रबर लिमिटेड (माथि उल्लेखित) को यस अदालतले भविष्यमा लगाइने कर्तव्यहरू सम्बन्धित समयमा प्रचलित नहुने गरी ढाक्नेछ भन्ने तर्कलाई दृढतापूर्वक खण्डन गरेको छ:

> "८. यसबाहेक, पहिलो सूचना जारी भएको मिति अर्थात् अगस्ट १, १९७४ मा टायरमा लाग्ने अन्तःशुल्कको कुनै विशेष शुल्क थिएन। आर्थिक वर्ष १९७८ देखि वर्षैपिच्छे बनेका विभिन्न वित्त ऐनहरु अन्तर्गत टायरहरुमा यो कर लगाइएको हो। तसर्थ, गत १ अगष्ट १९७४ को अधिसूचनामा "अन्तःशुल्कको शुल्क" भन्ने वाक्यांशलाई कसरी अन्तःशुल्कको विशेष शुल्कको रूपमा बुझ्न सकिन्छ भनेर बुझ्न गाह्रो छ जुन यस अधिसूचनाको मितिमा अस्तित्वमा थिएन र लगभग चार वर्षपछि लगाइएको थियो। जब यो अधिसूचनाको मितिमा अन्तःशुल्कको विशेष शुल्क अस्तित्वमा थिएन, कसरी केन्द्र सरकारले यो अधिसूचना जारी गरेर विशेष अन्तःशुल्क को भुक्तानीबाट छूट प्रदान गर्न चाहेको हुन

सक्छ? अनुमान के हो भने जब केन्द्र सरकारले नियम ८(१) अन्तर्गत अन्तःशुल्कको भुक्तानबाट छूट प्रदान गर्ने अधिसूचना जारी गर्दछ, तब केन्द्र सरकारले छूट दिनु पर्छ कि पर्दैन र यदि हो भने, कुन हदसम्म भन्ने प्रश्नमा आफ्नो दिमाग प्रयोग गरेको हुनुपर्छ। र स्पष्ट रूपमा, यो केवल अन्तःशुल्कको शुल्कको सन्दर्भमा हुन सक्छ, जुन त्यसपछि कर योग्य हुन्छ। केन्द्र सरकारले भविष्यमा आफ्नो मनको प्रक्षेपण गरेको र भविष्यमा लगाउन सकिने अन्तःशुल्कको सम्बन्धमा, त्यस्तो शुल्कको प्रकृति र सीमा तथा त्यस्तो शुल्क लगाउन सकिने उद्देश्य र उद्देश्यलाई विचार नगरी र त्यतिबेला विद्यमान हुन सक्ने परिस्थितिलाई ध्यानमा नराखी छुट दिएको मान्न हुन्सक्दैन। जब अन्तःशुल्कको नयाँ शुल्क लगाइन्छ, चाहे त्यो अन्तःशुल्कको विशेष शुल्क होस् वा अन्तःशुल्कको सहायक शुल्क वा अन्तःशुल्कको अन्य कुनै प्रकारको शुल्क, तब प्रश्न उठ्न सक्छ कि कुनै विशेष वस्तुलाई अन्तःशुल्कको यस्तो शुल्कको भुक्तानीबाट छुट दिनु पर्दछ र त्यसपछि केन्द्र सरकारले यस प्रश्नमा आफ्नो दिमाग प्रयोग गर्नु पर्दछ र अन्तःशुल्कको यस्तो शुल्कको प्रकृति र सीमालाई ध्यानमा राख्दै र जुन उद्देश्य र उद्देश्यका लागि यो लगाइएको हो र आपूर्ति र माग को स्थिति सहित प्रचलित आर्थिक स्थिति हेर्दै, त्यस्तो अन्तःशुल्क को भुक्तानी बाट छूट प्रदान गर्ने वा नगर्ने र यदि हो भने, कुन हदसम्म निर्णय गर्नुपर्दछ। सन् १९७४ को अगष्ट १ को अधिसूचना जारी गरेर केन्द्र सरकारले त्यतिबेला प्रचलित अन्तःशुल्कको सम्बन्धमा मात्र होइन, तर समय समयमा लगाइने भविष्यका अन्तःशुल्कका सबै शुल्कहरूको सम्बन्धमा पनि छुट दिन चाहेको थियो भन्ने सुझाव दिनु बेतुकको कुरा हुनेछ।"

३८. मोदी रबर लिमिटेड (माथि उल्लेखित) मा यस अदालतले वित्त ऐन, १९७९ को धारा ३२ जसले १९४४ को ऐन र यस अन्तर्गत बनेको नियमहरूको प्रावधानहरूमा लागू हुने गरी विशेष शुल्क लगाउने, फिर्ता र कर्तव्यहरूबाट छूटसम्बन्धी को

प्रावधानहरूलाई पनि विचार गर्यो। सन् १९४४ को ऐन अन्तर्गत अन्तःशुल्क लगाउने र संकलनमा लागू हुने गरी अन्तःशुल्कको विशेष शुल्क लगाउने र संकलनको सम्बन्धमा जहाँसम्म लागू हुनेछ। गत १.८.१९७४ र १.३.१९८१ को अधिसूचनाहरू जारी गरिएको शक्तिको स्रोतको सम्बन्धमा वित्त ऐनको धारा ३२ अन्तर्गत को प्रावधानहरूको सन्दर्भमा, यी दुई सूचनाहरू अन्तर्गत प्रदान गरिएको छूट वित्त ऐन, १९७९ मा विस्तार गर्न सकिने मान्न सकिंदैन। यो सन् १९४४ को ऐन अन्तर्गत तिर्नुपर्ने अन्तःशुल्कको शुल्कमा मात्र सीमित थियो। यी दुई अधिसूचनाहरुमा 'अन्तःशुल्कको शुल्क' भन्ने वाक्यांशलाई वैध रूपमा अन्तःशुल्कको विशेष शुल्कको रूपमा व्याख्या गर्न सकिंदैन। शक्तिको स्रोतको सन्दर्भ मात्र पर्याप्त छैन, र छूट आकर्षित गर्न त्यहाँ जारी गरिएको सूचनाबाट पढ्नको लागि के छूट दिइएको छ। यस अदालतले यो पनि उल्लेख गरेको छ कि यदि केन्द्रीय उत्पाद शुल्क नियमहरु, १९४४ अन्तर्गत जारी गरिएको छूटको अधिसूचनामा कुनै अन्य कानूनको सन्दर्भ बिना जारी गरिएको छ भने, छूटलाई केन्द्रीय उत्पाद शुल्क र नुन ऐन, १९४४ अन्तर्गत तिर्नुपर्ने अन्तःशुल्कको शुल्कमा सीमित रूपमा पढ्नुपर्छ। यसले त्यस्तो विशेष वा अन्य प्रकारको अन्तःशुल्क लाई ढाक्नु सक्दैन। मोदी रबर लिमिटेड (माथि उल्लेखित) को यस अदालतले वित्त ऐन, १९७९ का प्रावधानहरूको बारेमा यसरी चर्चा गरेको छः

"९. हामीले पहिले नै औंल्याइसकेका छौं, र यो उत्तरदाताहरूको तर्कको विरुद्ध मा एक प्रमुख तर्क हो, कि नियम २ को खण्ड (v) मा "शुल्क" को परिभाषाको कारण जुन नियम ८ (१) मा पढ्नु पर्दछ, गत १ अगस्त १९७४ र मार्च १, १९८१ को अधिसूचनाहरुमा "अन्तःशुल्कको शुल्क" भन्ने वाक्यांश को केंद्रीय उत्पाद शुल्क र नुन ऐन, १९४४ को तहत देय अन्तःशुल्क को शुल्कको रूपमा मानिनु पर्छ। उत्तरदाताहरूले वित्त ऐन, १९७९ को धारा ३२ को उपधारा (४) मा भर परेर यस निष्कर्षको सामना गर्न खोजेका थिए। – प्रत्येक वित्त ऐनमा अन्तःशुल्कको विशेष शुल्क लगाउने समान व्यवस्था रहेको छ– जसले केन्द्रीय उत्पाद शुल्कहरु र नुन ऐन, १९४४ का प्रावधानहरू र यस अन्तर्गत बनेका नियमहरू सहित फिर्ता र शुल्कबाट छुटसम्बन्धी व्यवस्थाहरू, जहाँसम्म हुन सक्छ, अन्तःशुल्कको विशेष शुल्क लागउने र संग्रहको सम्बन्धमा लागू हुन्छ जुन तिनीहरू केन्द्रीय अन्तःशुल्कहरु र नुन ऐन, १९४४ अन्तर्गत अन्तःशुल्कको शुल्क र संग्रहको सम्बन्धमा लागू हुन्छन्। उत्तरदाताहरुको तर्फबाट यो आग्रह गरिएको थियो कि यस प्रावधानको कारणबाट, अन्तःशुल्क छुटसम्बन्धी नियम ८(१) अन्तःशुल्कको विशेष शुल्क उठाउने र उठाउने सम्बन्धमा लागू भयो र अन्तःशुल्कको विशेष शुल्कको भुक्तानीबाट छूट यसैले केन्द्र सरकार द्वारा नियम ८ (१) अन्तर्गत समान तरिकाले प्रदान गर्न सकिन्छ जसमा यो केन्द्रीय उत्पाद शुल्क र नुन ऐन, १९४४ अन्तर्गत तिर्नु पर्ने अन्तःशुल्कको शुल्कको सम्बन्धमा प्रदान गर्न सकिन्छ। यस आधारमा आधारित उत्तरदाताहरूको तर्क यो थियो कि नियम ८(१) लाई शक्तिको स्रोतको रूपमा उल्लेख गरिएको छ जस अन्तर्गत अगस्त १, १९७४ र मार्च १, १९८१ को अधिसूचनाहरू जारी गरिएको थियो, त्यसैले यी दुई अधिसूचनाहरू अन्तर्गत छूट प्रदान गरिएको अन्तःशुल्कको शुल्क केन्द्रीय अन्तःशुल्क र नुन ऐन, १९४४ अन्तर्गत भुक्तान गरिएको अन्तःशुल्कको शुल्कमा मात्र सीमित थियो भन्ने संकेतको रूपमा विश्वास गर्न सकिंदैन र यी दुई सूचनाहरूमा "अन्तःशुल्कको शुल्क" भन्ने अभिव्यक्तिलाई वैध

रूपमा अन्तःशुल्कको विशेष शुल्क बुझ्नको रूपमा व्याख्या गर्न सकिन्छ। हाम्रो विचारमा, यो तर्क राम्रोसँग स्थापित छैन र यसलाई निरन्तरता दिन सकिंदैन। यो स्पष्ट छ कि जब केन्द्र सरकार द्वारा नियम ८ (१) को तहत शक्ति को प्रयोग गर्दै उत्पाद शुल्क को छूट प्रदान गर्ने अधिसूचना जारी गरिएको छ, अधिक केहि बिना भने, नियम २ खण्ड (v) मा उल्लिखित 'शुल्क' को परिभाषाको कारण, जुन नियम ८(१) मा निर्माण कार्यको सुप्रसिद्ध क्याननहरू अनुसार प्रक्षेपण गरिनेछ, केन्द्रीय अन्तःशुल्कहरु र नुन ऐन, १९४४ अन्तर्गत तिर्नुपर्ने अन्तःशुल्कको सम्बन्धमा मात्र छूट प्रदान गरेको रूपमा पढ्नुपर्छ। निस्सन्देह, वित्त ऐन, १९७९ को धारा ३२ को उपधारा (४) र अन्य वित्त ऐनहरूमा यस्तै प्रावधानको कारण, नियम ८(१) केन्द्र सरकारलाई अन्तःशुल्कको विशेष शुल्कको भुक्तानीबाट छूट प्रदान गर्ने अधिकार प्रदान गर्ने अधिकार लागू हुनेछ, तर जब केन्द्र सरकारले यस शक्तिको प्रयोग गर्दछ, उसले धारा ३२ को उपधारा (४) वा अन्य समान प्रावधानको साथ नियम ८(१) अन्तर्गत त्यसो गर्नेछ। त्यस्तो अवस्थामा शक्तिको स्रोतको सन्दर्भ नियम ८(१) सँग मात्र सम्बन्धित हुने छैन, किनभने येसले आफ्नै बलले गर्दैन र यसको आफ्नै भाषामा अन्तःशुल्कको विशेष शुल्कको सम्बन्धमा छूट प्रदान गर्न लागू हुन्छ, तर धारा ३२ को उपधारा (४) वा यस्तै अन्य व्यवस्था सँग पठित नियम ८(१) को सन्दर्भ हुनु पर्नेछ।

यो ध्यान दिनु महत्त्वपूर्ण छ कि यी सबै वर्षहरूमा, जब पनि केन्द्र सरकारद्वारा विशेष अन्तःशुल्क वा अन्तःशुल्कको अतिरिक्त शुल्कको भुक्तानीबाट छुट दिन खोजिएको छ, छुट दिने सूचनामा शक्तिको स्रोतको पुनरावृत्ति नियम ८(१) मा अन्तःशुल्कको विशेष शुल्क वा अन्तःशुल्कको अतिरिक्त शुल्क लगाउने कानूनको सान्दर्भिक व्यवस्थासँग पठित गरिएको छ, जसद्वारा केन्द्रीय उत्पाद शुल्क र नुन ऐन, १९४४ का प्रावधानहरू र यस अन्तर्गत बनाइएका नियमहरू सहित शुल्कबाट छूट सम्बन्धी प्रावधानहरू लागू हुन्छन्। उदाहरणका लागि, गत १ अगष्ट १९७८ को ६३/७८ नम्बरको अधिसूचनालाई लिन सकिन्छ, जहाँ केही शुल्क लगाउने

योग्य वस्तुहरूको सम्बन्धमा "वित्त विधेयक, १९७८ को खण्ड ३७ को उपखण्ड (१) अन्तर्गत लाग्ने अन्तःशुल्कको सम्पूर्ण विशेष शुल्कबाट छुट दिइएको छ। "यस अधिसूचनामा उल्लिखित शक्तिको स्रोत "केन्द्रीय अन्तःशुल्क नियमहरु, १९४४ को नियम ८ को उपनियम (१) र वित्त विधेयक, १९७८ को खण्ड ३७ को उपखण्ड (५) हो"। त्यसैले गत १ मार्च १९७९ को २९/७९ नम्बरको अधिसूचनामा "केन्द्रीय उत्पाद शुल्क र नुन ऐन, १९४४ र अन्तःशुल्कको अतिरिक्त शुल्क (विशेष महत्वका वस्तुहरू) ऐन, १९५७" अन्तर्गत यसमा लाग्ने अन्तःशुल्कको सम्पूर्ण शुल्कबाट मुक्त गरिएको छ, अधिसूचनाको प्रारम्भिक भागमा उल्लिखित शक्तिको स्रोतको सन्दर्भ "केन्द्रीय अन्तःशुल्क नियमहरु, १९४४ को नियम ८ को उपनियम (१) हो, उत्पाद शुल्कको शुल्क (विशेष महत्वको वस्तुहरु) ऐन, १९५७ को धारा ३ को उपधारा (३) को संग पढिने। उत्तरदाताहरूले वास्तवमा अन्तःशुल्कको विशेष शुल्क वा अन्तःशुल्कको अतिरिक्त शुल्कको सम्बन्धमा छूट प्रदान गर्ने धेरै सूचनाहरू प्रस्तुत गरेका छन् र यी प्रत्येक अधिसूचनाहरूमा, हामी पाउँछौं कि शक्तिको स्रोतलाई केन्द्रीय अन्तःशुल्क नियमहरु, १९४४ को नियम ८ को उपनियम (१) को रूपमा वर्णन गरिएको छ जुन अन्तःशुल्कको विशेष शुल्क वा अन्तःशुल्कको अतिरिक्त शुल्क लगाउने कानूनको सान्दर्भिक प्रावधानको साथ पढिएको छ जसद्वारा केन्द्रीय अन्तःशुल्कको प्रावधानहरू र नुन ऐन, १९४४ र यस अन्तर्गत बनेका नियमहरू र कर्तव्यबाट छुट सम्बन्धी नियमहरू लागू गरिएको छ। यसबाहेक, यी सबै अधिसूचनाहरू अन्तर्गत प्रदान गरिएको छूटले विशेष गरी अन्तःशुल्कको विशेष शुल्क वा अन्तःशुल्कको अतिरिक्त शुल्कलाई बुझाउँछ, जस्तो मामिला भए पनि। अतः केन्द्रीय अन्तःशुल्क तथा नुन ऐन, १९४४ र सो अन्तर्गत बनेको नियमावलीको व्यवस्थालाई त्यस्तो कानून अन्तर्गत लगाइने विशेष, सहायक वा अन्य कुनै प्रकारको अन्तःशुल्क लगाउने र संकलनमा लागू हुने गरी अन्य कुनै कानूनको सन्दर्भ नदिई केन्द्रीय अन्तःशुल्क नियमाहरु, १९४४ को नियम ८ को उपनियम (१) बमोजिम मात्र छुट दिने सूचना जारी गरिएकोमा यो छुटलाई केन्द्रीय अन्तःशुल्क र नुन ऐन, १९४४

> अन्तर्गत तिर्नुपर्ने अन्तःशुल्कको शुल्कमा मात्र सीमित मान्नु पर्दछ र यस्तो विशेष, सहायक वा अन्य प्रकारको अन्तःशुल्कलाई समेट्न सक्दैन। वर्तमान मामिलामा अधिसूचनाहरू केन्द्रीय अन्तःशुल्क नियमहरु, १९४४ को नियम ८ को उपनियम (१) अन्तर्गत कुनै अन्य कानूनको सन्दर्भ बिना जारी गरिएको थियो र यसैले यी दुई अधिसूचनाहरू अन्तर्गत दिइएको छूट केवल केन्द्रीय उत्पाद शुल्क र नुन ऐन, १९४४ अन्तर्गत तिर्नुपर्ने अन्तःशुल्कको शुल्कमा मात्र सीमित हुनुपर्दछ। "

मोदी रबर लिमिटेड (माथि उल्लेखित) मा यस अदालतले पनि विशेष प्रावधान अन्तर्गत छूट कहिले प्रदान गरिन्छ भनेर विचार गरेको छ; यसले छुट्टै ऐनहरु अन्तर्गत लगाइएको अन्तःशुल्कको अन्य कुनै पनि प्रकारको शुल्कलाई समेट्ने छैन। यस अदालतले यस्तो टिप्पणी गर्‌यो:

> "१०. हामी संयोगवश उल्लेख गर्न सक्छौं कि अपीलहरूमा गत ८ नोभेम्बर, १९६७ को २४९/६७ नम्बरको अधिसूचनाको सम्बन्धमा व्याख्याको प्रश्न पनि उठाइएको थियो जसमा ट्याक्टरहरूको टायरलाई "केन्द्रीय अन्तःशुल्क र नुन ऐन, १९४४ को पहिलो अनुसूचीको वस्तु १६ अन्तर्गत १५ प्रतिशत भन्दा बढी करबाट छुट दिइएको थियो"। अपीलहरुमा उत्तरदाताहरूको तर्क यो थियो कि यस अधिसूचना अन्तर्गत प्रदान गरिएको छूट केन्द्रीय अन्तःशुल्क र नुन ऐन, १९४४ अन्तर्गत तिर्नुपर्ने अन्तःशुल्कको शुल्कमा मात्र सीमित थिएन तर यो अन्तःशुल्कको विशेष शुल्क, अन्तःशुल्कको अतिरिक्त शुल्क र अन्य अधिनियमहरू अन्तर्गत लाग्ने अन्तःशुल्कको सहायक शुल्कमा पनि विस्तार गरिएको थियो। यो तर्क स्पष्ट रूपमा यस सूचनाको भाषाको विपरीत छ। यो स्पष्ट छ कि यस अधिसूचना अन्तर्गत प्रदान गरिएको छूट "केन्द्रीय अन्तःशुल्क र नुन ऐन, १९४४ को पहिलो अनुसूचीको वस्तु १६ अन्तर्गत १५

> प्रतिशत भन्दा बढी को रूप मा लगाईएको छ" को सम्बन्धमा छ र यी शब्दहरूले उनीहरूको सादा प्राकृतिक निर्माणमा छूटको प्रकृति र सीमा वर्णन गर्दछ, जसले स्पष्ट रूपमा संकेत गर्दछ कि छूट केन्द्रीय उत्पाद शुल्क र नुन ऐन, १९४४ अन्तर्गत लाग्ने अन्तःशुल्कको शुल्कको सम्बन्धमा हो र यसले उत्पाद शुल्कको कुनै पनि अन्य प्रकारको शुल्क समावेश गर्दैन। यस प्रश्नको सन्दर्भमा यस सूचनाको भाषालाई मात्र उल्लेख गर्नुबाहेक अरू कुनै छलफल आवश्यक छैन।"

अपीललाई अनुमति दिइयो, र यो मानिएको थियो कि अन्तःशुल्कको विशेष शुल्क वा अन्तःशुल्कको अतिरिक्त शुल्क वा अन्तःशुल्कको सहायक शुल्कको सम्बन्धमा छूट उपलब्ध छैन। रीता टेक्सटाइल प्राइभेट लिमिटेड बनाम भारत संघ, १९८६ एससीसी सुप्प. ५५७ मा तीन न्यायाधीशको पिठले, मोदी रबर लिमिटेड (माथि उलेखित) को निर्णयलाई पालन गरेको छ। मोदी रबर लिमिटेड (माथि उल्लेखित) को निर्णयले यस मुद्दालाई समेटेको छ र समन्वय पिठ द्वारा प्रस्तुत गरिएको छ।

३९. केन्द्रीय अन्तःशुल्क नियमहरु, १९४४ को नियम ८ ले केन्द्र सरकारलाई कुनै पनि अन्त:शुल्क वस्तुहरुलाई त्यस्तो वस्तुमा लाग्ने शुल्कको सम्पूर्ण वा कुनै पनि भागबाट छुट दिने अधिकार दिएको छ। नियम ८ यस अन्तर्गत निकालिएको छ:

> "८. विशेष अवस्थाहरुमा कर्तव्यबाट छुट दिने शक्ति।- (१) केन्द्रीय सरकारले समय समयमा आधिकारिक राजपत्रमा सूचना प्रकाशित गरी (सूचनामा निर्दिष्ट गरिएका शर्तहरूको अधीनमा रही) कुनै पनि

वस्तुहरुलाई त्यस्तो वस्तुहरुमा लाग्ने सम्पूर्ण वा कुनै भागबाट अन्तःशुल्कमा छुट दिन सक्नेछ।

(२) केन्द्रीय अन्तःशुल्क तथा भन्सार परिषदले प्रत्येक अवस्थामा विशेष आदेशद्वारा असाधारण प्रकृतिको कुनै वस्तुहरुको भन्सार भुक्तानीबाट छुट दिन सक्नेछ।"

नियम २(v) मा 'शुल्क' भन्नाले ऐन बमोजिम लाग्ने शुल्क बुझ्नुपर्छ।

४०. गत ९.९.२००३ को हालको मुद्दामा जारी गरिएको अधिसूचनाले यो स्पष्ट गर्दछ कि सन् १९४४ को ऐनको धारा ५ए अन्तर्गत छूट प्रदान गरिएको थियो, सन् १९५७ को ऐन अन्तर्गत अतिरिक्त कर्तव्यहरू र सन् १९७८ को ऐन अन्तर्गत अन्तःशुल्कको अतिरिक्त शुल्कको बारेमा। यसमा उल्लिखित ऐन अन्तर्गत मात्र सीमित छुटको व्यवस्था गरेको आधारमा प्रश्न गरिएको थियो। वित्त ऐन, २००१ को कुनै सन्दर्भ छैन जसद्वारा एनसीसीडी लागू गरिएको थियो, र २००४ र २००७ को वित्त ऐनहरु प्रचलनमा थिएन।

उक्त अधिसूचनामा अन्य शुल्कहरु पनि समावेश हुनुपर्ने भन्दै प्रश्न उठाइएको थियो। यस अधिसूचनाले सन् २००४ र २००७ को वित्त ऐनहरु द्वारा लागू गरिएको शिक्षा उपकर र माध्यमिक र उच्च शिक्षा उपकरलाई अन्तःशुल्कको शुल्कको प्रकृतिमा समावेश गर्ने विचार गरेको हुनुसक्दैन। एनसीसीडी, शिक्षा उपकर र माध्यमिक र उच्च शिक्षा उपकरमा शुल्क अतिरिक्त अन्तःशुल्कको प्रकृतिमा छ र यसको मतलब यो होइन कि गत ९.९.२००३

को छूट अधिसूचनाले विशेष गरी जब वित्त ऐन, २००१ अन्तर्गत जारी गरिएको अधिसूचनाको कुनै सन्दर्भ छैन। सन् २००४ को ऐनको धारा ९१ र २००७ को ऐनको धारा १२६ बमोजिम लागू गरिएको उपकर सम्बन्धी छुट सम्बन्धित समयमा प्रचलनमा नरहेकै अवस्थामा उपकर सम्बन्धी छुट दिने प्रश्नै उठेन। सन् १९४४ को ऐन र यस अन्तर्गत बनेका नियमहरूको प्रावधानहरू फिर्ताको लागि लागू हुनेछ, र छूट केवल एनसीसीडी, शिक्षा उपकर, माध्यमिक र उच्च शिक्षा उपकरलाई छुट दिने शक्तिको स्रोतको सन्दर्भ मात्र हो। शक्तिको उक्त स्रोत अन्तर्गत छुट प्रदान गर्न अधिसूचना जारी गर्नु पर्नेछ। शिक्षा उपकर र माध्यमिक र उच्च शिक्षा उपकरको प्रकृतिमा यस्ता अतिरिक्त कर्तव्यहरूमा छूट दिने अधिसूचनाको अभावमा उनीहरूलाई छुट दिइएको भन्न सकिंदैन। मोदी रबर लिमिटेड (माथि उल्लेखित) मा यस अदालतका तीन न्यायाधीशको पिठको निर्णयलाई उच्च अदालतले सही मान्यो, त्यसपछि रीता टेक्सटाइल्स प्राइभेट लिमिटेड (माथि उल्लेखित) मा यस अदालतको अर्को तीन न्यायाधीशहरूको पिठले अनुसरण गरेको छ।

४१. भन्सार अधिकृतहरु मध्ये कुनै एकले गरेको व्यवस्थाको व्याख्याको आधारमा जारी गरिएको २००४ सालको परिपत्रको कुनै लाभ छैन किनभने त्यस्तो परिपत्रको कुनै कानूनको बल छैन र अदालत माथि बाध्यकारी भन्न सकिदैन। त्यसैगरी, केन्द्रीय अन्तःशुल्क तथा भन्सार परिषदले सन् २०११ मा जारी गरेको परिपत्र सेवा कर

सँग सम्बन्धित र कानूनको कुनै बल नभएको र अदालतद्वारा प्रावधानहरूको व्याख्याको सम्बन्धमा बाध्यकारी भन्न नमिल्ने हुँदा कुनै फाइदा छैन। एसआरडी न्युट्रिएन्ट्स प्राइभेट लिमिटेड (माथि उल्लेखित) मा कार्यरत शून्य अन्तःशुल्क छ भन्ने कारण, अतिरिक्त शुल्क लिन सकिंदैन, यो पनि त्यत्तिकै अस्वीकार्य छ किनकि अतिरिक्त शुल्क जहिले पनि निर्धारण गर्न सकिन्छ र कुनै विशेष अन्तःशुल्कको सम्बन्धमा दिइएको छूट मात्र, यसको आधारमा अर्को शुल्क निर्धारणको मार्गमा बाधक हुन सक्दैन। प्रस्तावमा एनसीसीडी, शिक्षा उपकर, माध्यमिक र उच्च शिक्षा उपकर अन्तर्गत तिर्नुपर्ने अतिरिक्त शुल्कहरूको गणना गर्न कुनै कठिनाई नभएकाले एक प्रकारको शुल्क छुट दिइएको छ, अन्य प्रकारका कर्तव्यहरू स्वतः पतन हुन्छन् भन्ने कुरा स्वीकार गर्न नसकिने आग्रह गरिएको छ। यसबाहेक, वैधानिक अधिसूचनाले विशेष गरी छूट दिइएको शुल्कलाई समेट्नु पर्दछ। जब कुनै विशेष प्रकारको शुल्क छुट दिइन्छ, तब फरक प्रयोजनका लागि विभिन्न कानूनले लगाएको अन्य प्रकारका शुल्क वा उपकरलाई छुट दिइएको भन्न सकिंदैन।

४२. ठूला पिठको निर्णय साना पिठका लागि बाध्यकारी हुने यस अदालतले कैयौं निर्णयहरु छन, जस्तै महानगर रेलवे वेंडर्स यूनियन बनाम भारतको संग र अन्यहरु

(१९९४) सप्ली. १ एससीसी ६०९, महाराष्ट्र राज्य र अन्यहरु बनाम माना आदिम जमात मंडल, एआईआर २००६ एससी ३४४६ र उत्तर प्रदेश राज्य र अन्यहरु बनाम अजय कुमार शर्मा र अन्यहरु (२०१६) १५ एससीसी २८९। बाध्यकारी निर्णयको अज्ञानता र/वा एक प्रावधानको अज्ञानतामा प्रदान गरिएको निर्णय हेरविचारको कमीको माध्यमले आयोजित गरिएको छ सुभाष चंद्र र अन्यहरु बनाम दिल्ली अधीनस्थ सेवाहरु चयन परिषद र अन्यहरु (२००९) १५ एससीसी ४५८, दशरथ रूपसिंह राठौड़ बनाम महाराष्ट्र राज्य (२०१४) ९ एससीसी १२९, र दाउदी बोहरा समुदाय व अन्यहरुको केन्द्रीय मंडळ बनाम महाराष्ट्र राज्य र अन्यहरु (२००५) २ एससीसी ६७३ मा। ठूलो पिठले लिएको दृष्टिकोणसँग सानो पिठले असहमति जनाउन सक्दैन भन्ने ठहर गरिएको थियो।

४३. तसर्थ, यो स्पष्ट छ कि एसआरडी न्यूट्रियन्ट्स प्राइभेट लिमिटेड र बजाज अटो लिमिटेड (माथि उल्लेखित) को निर्णय गर्ने विभाजन पिठ समक्ष मोदी रबर (माथि उल्लेखित) र रीता टेक्सटाइल्स प्राइभेट लिमिटेड (माथि उल्लेखित) मा तीन न्यायाधीश पिठको अघिल्लो बाध्यकारी निर्णयहरू विचारार्थ राखिएको थिएन। यसरी एसआरडी न्युट्रिएन्ट्स प्राइभेट लिमिटेड र बजाज अटो लिमिटेड (माथि उल्लेखित) को निर्णयहरू स्पष्टरूपमा हेरचाहको कमीको कारण हो।

मोदी रबर (माथि उल्लेखित) र रीता टेक्सटाइल्स प्राइभेट लिमिटेड (माथि उल्लेखित) का निर्णयहरू हाम्रो लागि बाध्यकारी छन् किनकि समन्वय पिठका भएकोले गर्दा, र हामी सम्मानपूर्वक तिनीहरूलाई पछ्याउँछौं। हामीले फरक दृष्टिकोण राख्ने कुनै आधार भेट्टाएनौं।

४४. फलस्वरूप, हामीलाई अपीलहरू खारेज गर्ने कुनै हिचकिचाहट छैन। उच्च अदालतको निर्णय र आदेशलाई कायम राखिन्छ र अपीलहरू खारेज गरिन्छ। कुनै लागत छैन।

.....जे. (अरुण मिश्रा)

.....जे. (एम.आर.शाह)

नया दिल्ली
६ दिसंबर, २०१९

जे.
(बी.आर. गवई)